

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КОНОВАЛОВА ДАРІЯ ІГОРІВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
кризової та клінічної психології
к. психол. наук, доцент
_____ О.А. Соловей-Лагода
«__» _____ 2024 р.

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ**

Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма «Реабілітаційна психологія в надзвичайних ситуаціях»
Кваліфікаційна (магістерська робота)

Науковий керівник:
І. М. Гресько, асистент кафедри
кризової та клінічної психології
Науковий консультант:
Афанасьєва Н.Є.,
д. психол. н., професор,
професор кафедри загальної
та соціальної психології

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця 2024

АНОТАЦІЯ

Коновалова Д. І. Гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку. Спеціальність 053 «Психологія», Освітня програма «Реабілітаційна психологія в надзвичайних ситуаціях». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2024.

У кваліфікаційній роботі досліджено відмінності в міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат за гендерною ознакою. Розглянуто вікові межі та особливості юнацького періоду. Визначено поняття співвідношення фемінних та маскулінних елементів психологічної статі. Досліджено гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

На підставі емпіричних даних встановлено, відсутність статистично значущих показників міжособистісної взаємодії за гендерною ознакою, це може свідчити про більш індивідуальний підхід у спілкуванні людей, де особистісні характеристики важать більше, ніж сама гендерна приналежність. Розроблено програму розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Ключові слова: гендер, стать, міжособистісна взаємодія, юнацький вік, стосунки, ідентифікація.

Табл. 8. Рис. 4. Бібліограф.: 95 найм.

Konovalova D. I. Gender features of interpersonal interaction of adolescents. Specialty 053 «Psychology», Educational program «Rehabilitation psychology in emergency situations». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2024.

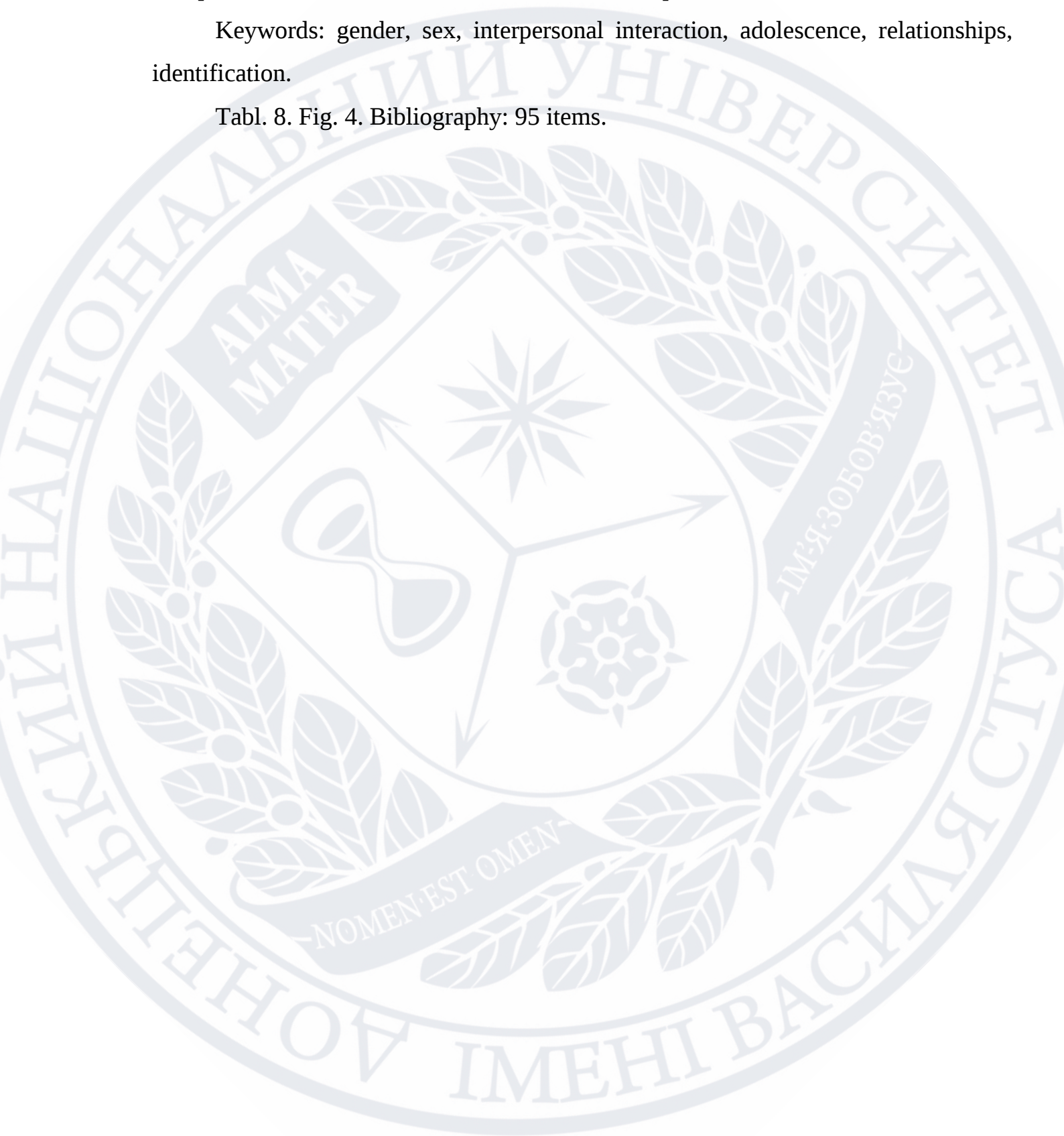
The qualification work investigated the differences in interpersonal interaction of boys and girls by gender. The age limits and features of the adolescent period were considered. The concept of the ratio of feminine and masculine elements of psychological gender was defined. The gender features of interpersonal interaction of adolescents were studied.

Based on empirical data, it was established that there are no statistically significant indicators of interpersonal interaction by gender, which may indicate a more individual approach to communication between people, where personal

characteristics weigh more than gender itself. A program for the development of interpersonal interaction of adolescents was developed.

Keywords: gender, sex, interpersonal interaction, adolescence, relationships, identification.

Tabl. 8. Fig. 4. Bibliography: 95 items.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	9
1.1 Міжособистісна взаємодія та особливості її прояву в юнацькому віці.....	9
1.2 Гендерні особливості розвитку особистості в юнацькому віці.....	17
1.3 Психологічна характеристика юнацького віку.....	25
Висновки до Розділу 1.....	35
РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	37
2.1 Характеристика етапів та вибірки дослідження.....	37
2.2 Методика організації дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.....	39
Висновки до Розділу 2.....	46
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ	48
3.1. Результати емпіричного дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку	48
3.2 Програма розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку...	60
Висновки до Розділу 3.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Спілкування відіграє фундаментальну роль в емоційно-особистісному та пізнавальному розвитку людини, її соціалізації, її відносин з людьми та зі світом в цілому. Особливого значення дана тема набуває в контексті проблеми спілкування сучасної молоді, яка розвивається в умовах соціальних змін, що мають безпосередній вплив на процес та характер взаємодії нового покоління. У таких умовах формуються нові моделі поведінки в рамках міжособистісних відносин, які іноді у реальному житті ускладнюють спілкування.

Поняття гендеру набуває все більшого значення в сучасному суспільстві. Початок нового тисячоліття характеризується сильним бажанням жінок отримати рівні права з чоловіками. Стратегія розвитку майбутнього українського суспільства фокусується на створенні основ гендерної рівності.

Її багатогранна природа пронизує всі аспекти людського життя. Гендерні відмінності лежать в основі стосунків з однолітками та батьками, моделей соціалізації, розподілу праці, зон відповідальності, професійних уподобань тощо.

Особливої уваги дослідження цього питання потребують міжособистісні стосунки, оскільки зміни гендерних ролей мають безпосередній вплив на взаємодію між людьми.

Розуміння поняття «гендер» є актуальним для багатьох дисциплін, включаючи антропологію, соціологію, кримінологію, лінгвістику, політологію та психологію.

У психології, дослідженню та аналізу гендерних ролей, питань стереотипізації та гендерної ідентифікації приділяли увагу: С. Бем, П. Бергер, Е. Гідденс, Т. Говорун, О. Кікінежді, Т. Лукман, Т. Мельник, О. Скар, Т. Хавлін та інші.

Міжособистісні стосунки як предмет дослідження розглядаються у наукових працях таких дослідників як: І. Бех, П. Горностай, Т. Титаренко та ін.

У своїх працях автори обґрунтовують визначення феномену міжособистісних стосунків, розкривають його загальні психологічні характеристики та своєрідність, пропонують класифікацію психологічному феномену, визначаються його функції та структуру.

Психологічна практика у сферах, де існує міжособистісна взаємодія між чоловіками та жінками, потребує чітких, науково обґрунтованих та емпірично підтверджених розробок про природу статевих відмінностей у міжособистісній взаємодії осіб юнацького віку.

Об'єкт дослідження – міжособистісна взаємодія.

Предмет дослідження – гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Мета дослідження – теоретично проаналізувати та емпірично дослідити гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.
2. Емпірично дослідити гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.
3. Визначити відмінності між рівнями маскулінності і фемінності осіб юнацького віку та показниками їхньої міжособистісної взаємодії.
4. На основі отриманих результатів емпіричного дослідження розробити програму розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Для того, щоб реалізувати поставлені завдання та досягти мету дослідження було використано такі **методи дослідження**:

- теоретичні: аналіз сучасних наукових джерел вітчизняних та зарубіжних науковців з обраної проблеми, порівняння, синтез, систематизація, класифікація, узагальнення наукових праць з проблеми дослідження;
- емпіричні: «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі), «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем), «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса), «Q-сортування» (В. Стефансона).

- методи описової та математичної статистики: критерій Манна-Уїтні.

Гіпотеза дослідження: Існують відмінності в міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат, які проявляються у стилях спілкування, рівні емоційної чутливості, схильності до конфліктів або співробітництва, а також у пріоритетах під час вибудовування соціальних стосунків. Ці відмінності можуть бути зумовлені впливом гендерних стереотипів, соціалізації та очікувань суспільства від представників різної статі.

Практичне значення. Результати дослідження можуть бути використані як нове джерело знань про гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку, та застосовані в практиці психологічної роботи. Ця інформація може бути використана при підготовці тренінгових занять психологами для розвитку комунікативних навичок та оптимізації взаємовідносин осіб юнацького віку.

Апробація результатів дослідження:

1. Коновалова Д. І. Теоретичний аналіз гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку. Актуальні проблеми сучасної психології у вимірах війни і миру: проблеми, досвід, нові концепції та перспективи: Матеріали ІІ всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2024 р. / За ред. проф. В.А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024.

2. Коновалова Д. І. Аналіз гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку. Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності: Матеріали ІV Міжнародної науково-практичної конференції, 14-15 листопада 2024 р. / За ред. проф. В.А. Оверчук. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2024.

Експериментальна база дослідження. Дослідження проведено на базі Ліцею №4 Ладизинської міської ради Вінницької області. Вибірку дослідження склали 60 учнів 11 класу ліцею, віком від 15 до 16 років, 30 жінок та 30 чоловіків.

Структура роботи. Данна робота складається з титульного аркуша, вступу, трьох розділів із підрозділами, висновками, списком використаних джерел та додатків. Всього робота налічує 101 сторінку, з них 82 сторінки основного тексту, 95 найменувань списку використаних літературних джерел та 10 сторінок додатків.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

1.1 Міжособистісна взаємодія та особливості її прояву в юнацькому віці

У науковій літературі поняття міжособистісної взаємодії часто визначають як вербальний чи невербальний контакт між двома чи більше особами, що відбувся випадково або, навпаки, заплановано, у формі приватного спілкування чи публічного. Такий контакт обумовлює взаємні зміни у поведінці, відносинах, діяльності та установках людей [68, с. 47].

Психологія, як і інші соціальні науки, що вивчають соціальну взаємодію, традиційно розрізняють два основні типи взаємодії. Це відома дихотомія «співпраця-конкуренція», науково обґрунтована на початку 20 століття Г. Шиммелем, Р. Паркомі, Л. Фон Візе, а в соціальній психології – М. Дойчем [77]. Ця дихотомія іноді виражається в інших термінах, наприклад, згода і конфлікт, примирення і конфлікт, асоціація і дисоціація. У деяких дослідженнях цю типологію уточнено та ідентифіковано. Це асиміляція, адаптація, конкуренція, конфлікт, співпраця, змагання, дистанція і конфлікт [82].

Взаємодії типу конкуренції часто вивчають як конфлікт або змагання; на думку Д. Каца та Р. Шенка, конкуренція – це конфлікт за правилами, тобто обмежений конфлікт [82]. Елемент конфлікту існує і в конкуренції, але він обмежений правилами, які слугують або спільним інтересам учасників, або інтересам третіх осіб. Загальновизнано, що конфліктні процедури на іграх можуть бути використані для виявлення деяких закономірностей конфліктної взаємодії [77].

Основними психологічними механізмами процесу комунікації є навіювання, переконання і конформізм. Переконання – це процес впливу на свідомість індивіда шляхом апеляції до його критичного судження. Тому

переконливі аргументи та логіка мають вирішальне значення для переконання. Цей механізм добре вивчений у сучасній соціальній та педагогічній психології. Вселення, як і переконання, досягається за допомогою вербальних засобів впливу на партнера по комунікації. Однак воно передбачає зниження усвідомленості та критичності у розпізнаванні та прийнятті отриманої інформації, послаблення або відсутність активного розуміння, детального логічного аналізу та оцінки, що ґрунтується на минулому досвіді індивіда. Крім того, важливу роль у реалізації сугестивного механізму відіграють невербальні засоби комунікації, оточення ситуації взаємодії та емоційний стан суб'єкта сугестивного впливу [45].

У процесі взаємодії люди спілкуються через вираження емоцій, які вони використовують для впливу один на одного. Окрім передачі, відбувається і прийом, прийняття емоційного стану іншої людини, своєрідне зараження емоційним станом партнера по спілкуванню [70]. Емоції та переживання одного впливають на емоції та переживання іншого, які, в свою чергу, впливають на емоційні реакції першого. В результаті такої емоційної взаємодії комунікативний, перцептивний та поведінковий аспекти взаємодії набувають різної динаміки. Тому бажано розглядати не тільки емоційну експресію людини в процесі взаємодії, але й емоційну складову міжособистісної взаємодії.

Автори Л. Онуфрієва та О. Чайковська визначають спілкування як процес високого ступеня складності у міжособистісній взаємодії та вказують на різноманітні підходи до вивчення його структури, при цьому підкреслюючи, що найпоширенішою є структура, яка включає три основні складові цього процесу: перцептивну (процеси пізнання, сприйняття, та взаєморозуміння опонента), комунікативну (обмін інформацією та спілкування) та інтерактивну (включає взаємодію між індивідами, і полягає не тільки у обміні ідеями та знаннями, а й діями) [46].

Філософ та психолог І. М. Будур вважає, що для кожного індивіда у своєму розвитку важливо відчувати потребу бути особистістю, тобто бачити себе в житті інших людей і продовжувати існувати разом з ними,

реалізуючись в соціально важливій діяльності [8, с. 214-215]. Суб'єктивне відчуття благополуччя значною мірою залежить від характеру взаємодії між індивідами (конструктивність, злагожденість, працездатність тощо). Тому особливої актуальності набуває питання пошуку шляхів оптимізації взаємодії між індивідами. Такий пріоритет зміщує акцент на суб'єктивність явища. У цьому контексті доцільно розглянути вікові особливості міжособистісних взаємодій.

Людина взаємодіє з іншою людиною, перебуваючи в утробі матері. Звичайно, це ще не можна вважати всеосяжною взаємодією між індивідами, оскільки дитина в період внутрішньоутробного розвитку ще не є людиною. Проте деякі дослідження демонструють як така взаємодія впливає на подальший розвиток дітей [94].

Поступово в процесі соціалізації розширюється коло спілкування дитини, контролюються нові методи і форми взаємодії. Більшість із них має форму міжособистісного контакту та міжособистісних стосунків. Міжособистісні відносини часто встановлюються в рамках сімейних відносин.

У юнацькому віці змінюються соціальні пріоритети особистості. Хоча цей етап залишається одним із базових соціалізації, проблема міжособистісної взаємодії стає особливо гострою. Основним новоутворенням цієї вікової групи, на одностайну думку вчених, є відчуття дорослості. Це, безсумнівно, є визначальним чинником прагнення особистості підлітка змінити свою соціальну роль і розширити сферу міжособистісної комунікації. У такому випадку інтимно-особистісне спілкування з однолітками вважається основною діяльністю підлітків [27], яка залишається актуальною навіть у юнацькому віці.

Усі вчені, що досліджували юнацтво, визнають те, що величезне значення для юнацтва має спілкування з однолітками. Відносини з друзями є центром життя юнака, та багато в чому визначають решту сторін його поведінки та діяльності.

Переорієнтація по відношенню до однолітків та дорослих становить суттєвий зміст юнацького віку. Її важливим моментом є зміна референтності

(значущості) оточуючих для юнаків та дівчат: різним періодам розвитку їх особистості певною мірою відповідають і різні групи оточуючих, які набувають для нього найбільшої психологічної значущості.

У дослідженнях, присвячених психології юнацького віку, також відзначається домінуюча потреба у дружбі з однолітком [69].

Хоча й менш, але приваблива в цьому віці і дружба з дорослими, проте частіше не з тими, з ким школяра пов'язують танети близької спорідненості, а з авторитетами ширшого кола спілкування.

Відповідно до принципу рівноправності дітей-однолітків таке середовище є особливо привабливим для хлопчиків і дівчаток: позиція відповідає етичному змісту почуттів зрілості, що виникають у них. Юнаки мають нові потреби, інтереси, бажання, досвід, вимоги до дорослих і однолітків і формують цінності, які зрозуміліші дорослим і ближчі до однолітків. Тому спілкування з дорослими вже не повністю замінює спілкування з однолітками [69].

Як зазначає І. Д. Бех, у ранньому юнацькому віці відбувається інтенсивна соціалізація. Індивід перетворюється на розвиненого суб'єкта і сприймає соціальний досвід як свій власний. Він набуває соціального досвіду і робить його своїм надбанням [4]. Саме у ранній юності формується власний світогляд, життєва позиція та принципи. З'являється інтимність міжособистісних стосунків, стійкість та вибірковість. Розвиток вищих емоцій розширює коло особистісно значущих стосунків. Оволодіння певною системою моральних норм і принципів – це засвоєння даної системи норм та принципів моралі, що пов'язані з розвитком складного комплексу різноманітних моральних емоцій. Загалом, як зазначає М. Й. Боришевський, особистість у цей період перебуває на найвищому рівні розвитку. Моральна саморегуляція, це відносно зріла і стійка система. Як наслідок, юнаки та дівчата стають більш самокритичними до себе та інших. Зрозуміло, що ці трансформації в самосприйнятті призводять до змін у діяльності, поведінці та стосунках [40; 38]. У цьому контексті позитивного розвитку та формування моральної свідомості, також відбувається психічне самовизначення молоді. Л. І. Пилипенко [49, с. 267-274] зазначає, що

важливою детермінантою розвитку духовності в юнацькому віці є міжособистісні стосунки.

Психологія спілкування в юнацькому віці ґрунтується на суперечливому переплетенні двох бажань: відокремлення (приватизації) і приналежності, тобто причетності, прагнення до включення в групу або спільноту [69].

Відокремлення часто проявляється у звільненні від домінування старших. Однак воно також діє і по відношенню до однолітків. Зростає потреба в просторовій і територіальній автономії та недоторканності особистого простору, а також соціального.

У перехідний період змінюються уявлення про самотність і усамітнення. Якщо діти зазвичай трактують їх як фізичний стан («нікого немає поруч»), то особи юнацького віку вкладають у ці слова психологічний зміст, приписуючи їм як негативне, так і позитивне значення [33].

Самотність та ізоляція, пов'язані з віковими труднощами розвитку особистості, створюють невгамовну жагу до спілкування з однолітками та групування, і вони намагаються знайти у своєму оточенні те, що їм забороняють дорослі: емоційне тепло, визнання значущості, свободу від нудьги, спонтанність тощо [33].

Як стверджує І. Д. Бех, в ранньому юнацькому віці особливо гостро переживається потреба мати глибокий особистісний контакт, коли прагнення молодих людей реалізувати свою індивідуальність та самовираження вимагає як дзеркала (іншого «Я»), так і прояву співучасті. Швидше за все, це пояснює чому юнаки та дівчата прагнуть до товариського дружнього спілкування [5, с. 83].

Сильне прагнення до спілкування і товариства перетворюється для багатьох хлопчиків на непереможний стадний менталітет.

Хоча результати поведінки однакові, фактори, які впливають на результати поведінки дітей, є індивідуальними та унікальними. Для одних людей важливо пишатися собою та знайти власну ідентичність. Для інших важливо відчувати зв'язок з іншими та бути приналежними до групи. Для

третіх важливо опанувати навички спілкування та дізнатись більше інформації. Хтось прагне контролювати інших та панувати над ними. Всі ці бажання можна вважати взаємопов'язаними і такими, що доповнюють одне одного.

У той час як соціальні стосунки є важливими та привабливими для молодих людей, соціальні стосунки мають тенденцію до конфронтації, боротьби за домінуючий статус і владу. Навіть у згуртованому, не кожен відчуває симпатію до всіх членів групи. Поряд з розвитком колективних відносин юнацький вік включає напружений пошук дружби як високо міцної, індивідуальної та глибокої емоційної прихильності [69].

У юнацькому періоді відбувається становлення різних за рівнем близькості стосунків, які юнаками чітко різняться: можуть бути товаришами, близькими товаришами або особистими друзями. Взаємини характеризуються вибірковістю та стабільністю. При збереженні цінностей «хорошого друга» підвищується роль морального компонента у взаємооцінках. Індивідуальні цінності та риси особистості відіграють важливу роль у визначенні переваг. Цінності особистості залежать від зацікавленості та інтелекту учня.

Дружба займає особливе місце в житті молодих людей. Вона є перша глибока емоційна прихильність, яку вони обирають самі. Дружні стосунки молоді характеризуються високим ступенем взаєморозуміння, інтимністю та відвертістю.

Її внутрішність дозволяє підтримувати стосунки на відстані, що раніше було неможливим. Однак емоційна насиченість дружби зменшується з появою кохання [27]. Воно передбачає максимальну інтимність і близькість. Таким чином, найбільш розвиненою формою міжособистісної взаємодії є або в дитинстві, або стає доступною лише в юнацькому віці.

Юнацька дружба має багато різних типів дружби, і це пояснює їхні різноманітні особистості, від веселощів до самовираження. Дружба визначається як емоційна прив'язаність і вона є важливішою за спільні предметні інтереси.

Цінність дружби визначається психологічним процесом навчання для самоусвідомлення та розуміння інших.

Хлопців та дівчат приваблюють дорослі, юнаки хочуть знати, що вони говорять, і стежити за їхньою поведінкою. Стосунки з дорослими важливі і дорогі. Емоційний контакт з дорослим часто набуває форми захоплення, коли підлітки ідеалізують осіб, старших за віком.

Проте узи дружби з однолітками дуже міцні. Глибина емоцій, розуміння та чесності, які існують між юнаками та їхніми однолітками, глибші й набагато перевершують будь-який інший тип стосунків. Старшокласник очікує, що його однокласники отримають оцінки, які не тільки відповідають їхнім власним очікуванням, але, безумовно, вищі. Таким чином, можна стверджувати, що дружба посідає важливе місце у розвитку самоефективності [69].

Варто зазначити, що статус старшокласника не завжди однозначний: з одного боку, роль вищої освіти вимагає від юнака більше старанності у виконанні задач, даючи їм ще складнішу роботу, і вимагаючи від них більше старанності в такій роботі, а з іншого боку, старшокласники мають відповідати очікуванням та вимогам своїх вчителів та адміністрації закладу.

Внутрішній контекст і навчальні досягнення старшокласників, складається з академічного і когнітивного розвиток та стосунків вчитель-учень.

Вчення – провідна діяльність старшокласника, але мотиви вчення із віком змінюються. Навчання, придбання знань стає, насамперед, засобом підготовки до майбутньої діяльності (не у всіх).

Відсутність заохочення самостійності та активності школярів (з боку вчителів) веде до виникнення мотиву розмежування та протиставлення школи та «дорослого життя».

Більш складними та диференційованими стають стосунки з вчителями. Старшокласник вже не бачить (як раніше, в молодшому віці) в учителі втілення батька і матері, влада вчителів також невелика. Для старшокласника стає цінною професійна компетентність вчителя, рівень його знань та якість викладання.

Особистість студента проявляється у колективі академічної групи, у якій складаються взаємовідносини між членами групи, створюється атмосфера психологічної сумісності, симпатії та антипатії, доброзичливості, вимогливості чи потурання тощо.

Винятково важливе значення має спілкування студентів під час виконання ними колективних навчальних завдань. У процесі спільної діяльності, розвиваються специфічні явища, такі, як сприяння, змагання, співчуття, збудження тощо.

Важливо також зрозуміти, як вирішувати проблему ролі хлопчиків і дівчаток у системі міжособистісних стосунків. Зміни до створення нових груп базуються на наборі правил. Одним із них можна назвати зв'язок між груповою позицією студента та успішністю. Позиція учня в класі або у колективі визначається не успішністю, а особистими якостями, що характеризують його стиль навчання: працьовитість, зосередженість тощо. Учні, які є популярні у колективі, зазвичай інтегровані в шкільну спільноту з великим колом інтересів та високими духовними потребами. Ця група студентів має значущі погляди на академічну діяльність. Студенти, які займають негативну позицію в системі міжособистісних стосунків, мають менше шансів бути успішними або неуспішними, менше, принаймні, їхньої ролі [69].

Зв'язок між ідентичністю учня та навчальними досягненнями має психологічну основу. Успішність учнів є показником рівня інтелектуальних якостей і мотивації людини. Хороші відмітки – це соціальна оцінка успішності студентів у різних сферах знань, їхньої відповідальності, мотивації та товариськості, саме це має високий статус у групі [48].

Загальновідомо, що, ті хто подобаються та, ті, хто не подобаються хлопчики та дівчатка, різняться за різною системою орієнтацій у структурі класу. Ті, хто подобаються більше фокусується на спільній діяльності. Коли вони відчують ризик втрати свого статусу, їх система поведінки активізується, а дії стають більш активними, спланованими та організованими. Студенти, які не популярні, покладаються на взаємодію з однолітками. Якщо їх

негативне становище в групі знаходиться під загрозою, вони позитивно реагують на ситуацію і навіть готові повністю розірвати стосунки з тими, з ким дружили [33].

Популярні та непопулярні студенти відрізняються своїм соціальним розвитком. Популярні відображають більш традиційні підходи до аналізу ризиків та конфліктів. Вони об'єктивно оцінюють ситуації і спостерігають за ними на відстані. Теорія взаємодії між непопулярними обмежилася моделлю складної ситуації в конфлікті. Вони не приймають рішень і не думають про наслідки своїх дій, зосереджуючись на миттєвому результаті.

Розвиток групового процесу ускладнює одержимість індивідуалізації особистості у поєднанні з уважним спостереженням за іншими, які прагнуть визнання та підтвердження своєї ідентичності. Індивідуалізація породжує сильну потребу в самосвідомості та проникненням в світ інших [69].

Ступінь розвитку групових відносин визначає своєрідність поведінки індивіда. Відносини в команді, які засновані на спільній допомозі, взаємній підтримці, відповідальності, допомагають відчутти підтримку та сприяють інтеграції людини в групу. Креативність і сміливість збагачує особистість і виявляється не лише у певної людини, а й в команді. Незалежно від моральності груп, самовираження припиняється в групах без згуртованості. Дивакуватість однокласника сприймається як недоречність і стає ризиком для персоналізації членів групи. У класах із типами міжособистісних взаємодій ідентифікація людини відбувається через ідентифікацію з іншими.

1.2 Гендерні особливості розвитку особистості в юнацькому віці

Проведений нами огляд наукового матеріалу за темою дослідження виявив наступне. Поняття «гендер» (від англ. *category* — «вид», «стать», «рід») спочатку означало граматичний рід (середній, чоловічий, жіночий). У сучасному розумінні це поняття, введене американським психоаналітиком Р. Столлером, має соціально-сексуальне значення, на відміну від певних

біологічних особливостей людини (анатомічних, фізіологічних, генетико-морфологічних) [90; 91].

Зарубіжні науковці використовують різні терміни для позначення нашого предмету дослідження. Ми виявили, що використовується термін «sex». Зокрема, під терміном «sex» розуміють біологічно зумовлену основу поведінки людини. Термін «gender» вживається, коли йдеться про соціокультурний зміст поведінки людини.

На відміну від поняття «стать», поняття «гендер» описує гендер як соціальне явище, а не як біологічне явище, а також характеризує людину внаслідок її соціалізації. Іншими словами, «гендер» розкриває соціальні характеристики понять «чоловік» і «жінка», психосоціальні ролі чоловіків і жінок як особистостей, характеристики психобіології гендеру, а також комплексне психологічне вираження гендеру, соціальної ролі – самовизначення (самоідентифікації), норми та поведінкові сценарії формуються на основі динамічних, когнітивних і поведінкових характеристик, яких людина набуває в результаті особистого гендерного досвіду [54].

Тобто гендер, як важливий соціальний конструкт, визначає соціальний гендер індивіда, а взаємодія двох статей стає визначальною ознакою психічного розвитку людської особистості, соціальних відносин, а також особливостей вольової діяльності поведінки.

Гендерна Я-концепція стає засобом включення гендерних характеристик у формування самосприйняття, ставлення до себе, самоприйняття, особистої незалежності. Отже, на думку Т. Титаренко, процес індивідуальної статевої свідомості призводить до створення універсальної матриці устрою світу за фемінним і маскулінним типами, що стає визначальним для подальшого наближення світорозуміння власної природи індивіда. Крім того, формально-динамічна характеристика регуляції вольової діяльності, спілкування, інших форм міжсуб'єктної взаємодії, ставлення особистості до власного «Я» та життя регулюється гендерною психологією та ефективністю гендерної соціалізації. Тому кожна сфера життя кожного індивіда має свою категорію «забарвлення»:

«Усвідомлення і прийняття особистістю своєї гендерної приналежності включає декілька важливих етапів, на кожному з яких значення біологічних, психологічних, соціальних чинників змінюється. Мається на увазі узгодженість між біологічною статтю і соціальними очікуваннями, успішність засвоєння статево-рольових стереотипів, адекватність індивідуальних уявлень про маскулінність-фемінність, їх відповідність соціокультурним нормам» як пише Т. М. Титаренко [60, с. 158].

Як біологічне явище, стать належить до особливостей індивіда. Вона визначається при зачатті і є незмінним. Однак залежно від соціальних факторів, люди приймають або відкидають свою стать, сприймають її як дар або покарання. Таким чином, вроджена поведінка може посилюватися або пригнічуватися, але у такому випадку знижується і потенціал продуктивності та виникають неврози. Гендер як соціокультурний зміст поведінки визначається факторами навколишнього середовища: історія виховання, батьківські установки, вплив найближчого оточення. Психологічні відмінності між чоловіками та жінками вивчаються з недавнього часу. Це пов'язано з тим, що людську культуру, в тому числі психоаналіз, створювали переважно чоловіки.

Стать тісно пов'язана з гендерною ідентичністю людини. Гендерна ідентичність передбачає статеву самоідентифікацію людини і є однією з найважливіших рольових ідентичностей. Отже, юнацький вік, обраний для дослідження, – це час, коли суб'єкт намагається розширити та пояснити зміст власного «Я». Це не дивно, адже в цьому віці ми активно усвідомлюємо суть наших взаємин з іншими людьми і самими собою, а сексуальне самовизначення розширюється і стає більш чітким [13; 24].

Проаналізувавши ряд наукових досліджень, були виявлені такі типи поведінки особистості, що стосуються усталених гендерних ролей, як:

1. гіпермаскулінність – з високими показниками маскулінності та низькими фемінності;
2. маскулінність – за високого індексу маскулінності та середнього індексу фемінності ;

3. андрогінно-маскулінність – проміжний до гермафродитизму вид маскулінності, що визначається в діагностичних термінах середніми показниками маскулінності та середніми або нижче середніх показниками фемінності;

4. андрогінність – при діагностуванні однаково високих показників маскулінності та фемінності;

5. андрогінно-фемінність – проміжний тип від бісексуальності до фемінності, визначається середніми або нижче середніх показниками фемінності та маскулінності;

6. недиференційованість – за умови діагностування низьких показників маскулінності та фемінності;

7. фемінність – має середній індекс маскулінності та високий індекс фемінності ;

8. гіперфемність – з низькими індексами маскулінності та високими індексами фемінності [10; 15; 16; 21; 22; 80].

На думку дослідників, основами, що включає статево-рольову соціалізацію є гендерна ідентифікація, гендерне маркування, гендерно-рольові уявлення, гендерно-рольові цінності та уподобання, гендерні ролі, гендерно-рольова орієнтація та гендерно-рольова поведінка [27].

Поєднання маскулінності та фемінності розглядається по-різному. Маскулінність (мужність) та фемінність (жіночність) порівнювалися і описувалися без зв'язку між ними. Їх порівнювали і пояснювали, не пов'язуючи між собою. Крім того, ці властивості, якщо їх відокремити одна від одної, то умовно наближаються до іншого. Наприклад, якщо віддалятися від чоловічого начала, то автоматично наближаєшся до жіночого. Вважається, що в кожній людині може бути кілька чоловічих і жіночих рис. Таким чином, біологічно існує лише дві статі, психологічні варіації статево-рольових ідентифікацій набагато більші.

Фемінність і маскуліність впливають на формування людини як особистості, як філогенетично зумовлених характеристик психіки і як соціокультурне утворення.

Статева ідентичність є складовою статевої свідомості. Люди сприймають себе як представників певної статі. Соціальним проявом гендерної ідентичності є рольова приналежність до тієї чи іншої статі.

Дослідження J. Kroger [85] було присвячено проблемі набуття ідентичності, особливо гендерної ідентичності, у юнацькому віці, на підставі результатів ми дійшли висновку, що значна частина успішних юнаків не досягає стану ідентичності за участю багато адаптивних функцій, або ця ідентичність має дифузний характер. Встановлено, що засвоєння ідентичності, акомодация ідентичності та дестабілізація балансу ідентичності залежать від рис особистості, які виявляють специфічні риси її незалежності, таких як рівень ступеня відкритості до нового досвіду, використання зрілих механізмів адаптивного захисту, когнітивний стиль, ступінь «сили его», профіль прихильності, ступінь стабільності, контрольна точка контролю особистості. Тому людина, яка досягла власної ідентичності, використовуватиме більш сплановані, раціональні та раціональні стратегії прийняття рішень – D. Blustein, S. Phillips, M. Boyes, M. Chandler [74; 75] Людина зі стійкою ідентичністю має високий рівень розвитку власного «Я» – G. Adams, S. Fitch, J. Kroger, K. Green [72; 86]. Стабільна ідентичність частіше спостерігається у людей з високим рівнем постконвенційного морального міркування – E. Skoe, J. Marcia [89]. Особистість зі сформованою ідентичністю характеризується андрогінністю по відношенню до гендерних ролей – S. Fitch, G. Adams [79]. Зріла особистісна ідентичність формується в сім'ях, де підтримується індивідуальність дитини – E. Willemssen, K. Waterman [95]. Характерними рисами людини з розвиненою ідентичністю є використання повністю адаптивних механізмів захисту, відкритість до нового досвіду, внутрішній локус контролю над власними діями – K. Abraham, P. Cramer, S. Tesch, K. Cameron. [71; 76; 92].

Психологічне гендерне формування – це аномальне вираження певної поведінки, почуттів, установок та ідей. Це аномальний прояв почуттів, установок та ідей, пов'язаних зі статевими ролями. Сексуальна ідентичність – це сукупність соціальних процесів та психологічних уявлень про власну стать. Це приналежність до певної сексуальної групи. Люди, які нас оточують, розвивають у нас низку характеристик, яким має відповідати поведінка представників нашої статі. Ці ознаки представлені у вигляді гендерно-рольових стереотипів. Маскулінність, фемінність та їхній зміст залежать від рівня розвитку суспільства, розподілу праці, культури, релігії та традицій.

Гендерні стереотипи – це манери або типи поведінки, в яких представники однієї статі вважаються більш прийнятними, ніж представники іншої. Таку поведінку визначають моделі поведінки чоловіків (хлопців) і жінок (дівчат) та відображають моделі, які люди поважають. Вони відображають моделі, які поважають люди та формуються в процесі соціалізації дитини, зокрема через набуття нею соціального досвіду навчаються розрізняти поведінку своєї та протилежної статі під час ігор з однолітками та спостерігати відмінності в поведінці хлопчиків і дівчаток. Важливу роль у цьому процесі відіграють уявлення про гендерні ролі. Ці уявлення складають основу статевого самосприйняття. Іншими словами, вони визнають себе чоловіками або жінками і відчують потребу виконувати певні соціальні ролі та обов'язки [21].

Існує великий масив даних про відмінності в психологічних рисах між чоловіками та жінками. Багато досліджень також було проведено щодо відмінностей у здібностях.

Біологічна природна стать і психологічні фактори не обов'язково пов'язані між собою: чоловік може мати фемінну особистість, тоді як жінка може поводитися як чоловік. Для того, щоб люди усвідомили свою стать і змогли її використовувати, необхідно гендерно-рольова соціалізація, тобто засвоєння ролей, цінностей, моделей поведінки та діяльності.

Це засвоєння ролей, цінностей і форм поведінки та діяльності. Певні уявлення про якості жіночої та чоловічої психіки, їхні цілі та орієнтації

зазнають соціально-економічного розвитку, змін у світогляді, засвоєнні ролей, цінностей, форм поведінки та діяльності. Проте не можна ігнорувати гендерні відмінності [29].

Психологічні особливості обумовлюються еволюційним і культурним призначенням обох статей. Варто інтерпретувати їхні особливості та визначати стратегії самореалізації, етичних міркувань. Так, психологічна жіночність юнаків полягає в тому, що вони емоційні та чутливі.

Як стверджує А. Ю. Кондратюк, гендерна специфіка конфліктної поведінки тісно пов'язана з поняттям «гендерно-рольові стереотипи». Це поняття включає в себе цінності, мотиви та типи поведінки, в тому числі конфліктної. Воно включає цінності, мотиви та типи поведінки, зокрема стереотипні. Визначають та відображають моделі чоловічої (хлопці) та жіночої (дівчата) поведінки в суспільстві, визначають реакцію людей на представників кожної статі. Формування особистості та статево-рольові стереотипи формуються через засвоєння соціального досвіду в процесі соціалізації дитини. Вони формуються під впливом досвіду. Уявлення про гендерні ролі відіграють важливу роль у цьому процесі. Вони мають безпосередній вплив на формування гендерних ролей та гендерної ідентичності. Виступають когнітивною структурною частиною цих елементів психологічної статі. Гендерні ролі (ідентичності) набуваються на основі гендерно-рольових уявлень (стереотипів). На основі статево-рольових уявлень (стереотипів) формується статева самосвідомість особистості. Потреба виконувати відповідні соціальні ролі – як чоловіка або як жінки. Переважно чоловічі стилі поведінки та спілкування є більш активними, конкурентними та цілеспрямованими, тоді як жіночі – експресивними, залежними, пасивними та емпатійними [29, с. 74].

Дослідження І. Кузнецової доводить, що у юнаків і дівчат різні уявлення про те, якими повинні бути сучасна дівчина і молодий хлопець. Значна різниця в оцінках спостерігається за особистісними якостями, які формують і втілюють поняття «жіночність»: надійність, співчуття, лагідність, милосердя, доброта, поступливість. Що стосується хлопчиків, то в цілому спостерігається тенденція

цінувати традиційні жіночі якості дівчаток. Сучасні дівчата проявляють тенденцію нівелювати гендерні ролі і універсальні якості, не підкреслюючи ці якості зовні. Хлопчики оцінюють ті особистісні якості, які традиційно вважаються більш маскуліnnими, ніж у дівчаток. Серед якостей, що відповідають статевій ролі молодого людини, найвищими балами були відзначені такі якості, як сила волі, сміливість, твердість характеру і самоконтроль. Дівчата віддали перевагу щедрості, надійності і відповідальності. В цілому, дівчата більше орієнтовані на загальнолюдські якості [53, с. 248].

За результатами дослідження авторів Ю. Бабаян та І. Скачко можна стверджувати, що хлопчики більш схильні до конфронтації, на відміну від дівчаток. У міжособистісних відносинах у хлопчиків переважає перевага, а у дівчаток – дружелюбність [2].

Науковці Г. Москалик і М. Булах в ході дослідження стратегій поведінки учнів в конфліктних ситуаціях з'ясували, що хлопчики часто вибирають конкуренцію і компроміс для вирішення конфліктів, в той час як дівчатка вибирають адаптацію і співпрацю. Згідно з дослідженням, стратегії уникнення однаково виражені у чоловіків та жінок [44, с. 98]. Жінки цінують думку інших при вирішенні конфліктів, що пояснюється високим ступенем конформності. Саме тому посередники відіграють важливу роль у вирішенні конфліктів за участю жінок: заданими Л. Котрової, вони частіше звертаються за допомогою до інших, психологів, лікарів тощо, і намагаються зняти психологічну напругу за допомогою розмови. Водночас жінки більш схильні до ескалації конфліктних ситуацій, тоді як чоловіки намагаються вирішити їх якнайшвидше. При цьому стосунки між чоловіками загалом більш схильні до конфліктності, ніж стосунки між жінками. Таким чином, поведінка жінок і чоловіків у вирішенні конфліктів дуже відрізняється. Іншими словами, вони по-різному сприймають цілі комунікації, по-різному оцінюють сам конфлікт і мають різні стратегії вирішення серйозних ситуацій [33, с. 98].

Крім вікових особливостей, часто аналізуються також гендерні аспекти емпатії [18; 47]. Зокрема, у сучасній психологічній науці досить поширеною є тенденція розглядати жінок як більш емпатичних, ніж чоловіків. Зрозуміло, що такі результати в основному пов'язані з розглядом емпатії як емоційного явища. Тому що емоції, вирази, чуттєвість тощо є незаперечними ознаками жіночності, емпатію слід віднести до моделі жіночої поведінки

1.3 Психологічна характеристика юнацького віку

В основі нашого дослідження присутній елемент вікової психології, яка розглядає вік як певний та умовний часовий період, який свідчить про ступінь духовного розвитку індивіда і ступінь його розвитку як особистості. Характеризується низкою природних фізіологічних і психологічних змін, які не залежать від відмінностей в індивідуальних особливостях [1].

Варта уваги традиція західної психології, де юнацький та підлітковий вік об'єднують в один період. Йому дали назву «період зростання». Його межі – від 12 – 14 до 25 років. На теренах вітчизняної психологічної науки вчені розглядають юнацький вік як самостійний період у становленні людини, розвитку її індивідуальності та особистості (17 – 21 рік для хлопців і 16 – 20 років для дівчат) [53, с. 133]. Цей період характеризується перебудовою механізмів соціального контролю. Йдеться про перебудову механізмів соціального контролю. Дорослі методи, що передбачають свідому дисципліну та самоконтроль, все ще не є ефективними. Це є причиною злетів і падінь настрою. Від нестримної веселості до смутку і навпаки, багато інших крайніх якостей з'являються [3, с. 59].

Юнацький вік – це період життя між підлітковим і дорослим віком. Він характеризується певним внутрішнім дискомфортом. Його зміст пов'язаний з формуванням процесів професійного та особистісного самовизначення. Тому цей віковий етап часто перебуває в зоні підвищеного ризику [53, с. 133].

У цьому віці молоді люди дуже вразливі і залежні від думки оточуючих, схильні до ризику, і, навпаки, пасивно-агресивні та мають підвищений рівень тривожності, також більш схильні до протиріч в міжособистісних стосунках з однолітками та дорослими.

Ключовими мотиваторами цієї вікової групи є пошук свого місця в житті та формування світогляду, пізнавальної активності та самосвідомості.

Розглядаючи провідний вид діяльності з позиції діяльнісного підходу, можна виокремити самовизначення та навчально-професійну діяльність. Щодо психологічних новоутворень періоду, вирізняють: вирішення проблеми ідентичності у професійній сфері (вибір майбутньої професії та навчання) та у сфері сімейних стосунків (вибір потенційного шлюбного партнера), питання особистісного розвитку («Хто Я?», «Чого Я хочу? », «Яким Я маю бути?»), почуття відповідальності за власне майбутнє. Особистості активно прагнуть знайти себе в різноманітних видах діяльності, планують свій майбутній соціальний статус і шляхи його досягнення. Сучасні дослідники, які вивчають особливості особистості юнака, описують цей період як «стрес та шторм», приділяючи особливу увагу особистісним кризам, стресам, процесам особистісної трансформації та адаптації, які відбуваються у відповідь на стреси розвитку [11; 20; 61].

Стреси ранньої юності та способи реагування, характерні для цього періоду, відрізняються від стресів дорослих [30; 55].

Становлення юнака як особистості через інтеграцію соціально значущих характеристик: здатності до емпатії та позитивної етичної позиції по відношенню до інших, себе і світу є завданням ранньої юності. Психологічний зміст цього етапу можна пов'язати з розвитком самосвідомості, вирішенням проблем, пов'язаних з професійним самовизначенням і переходом до дорослого життя [38].

Складні виклики, які постають перед людиною в ранній юності, за певних макро- та мікросоціальних умов можуть призвести до гострих психологічних конфліктів, глибоких переживань та кризового перебігу юнацького віку. Однак

кризи раннього юнацького віку, як і інші види криз, слід розглядати не лише як негативні та не бажані перешкоди на шляху до мирного життя, але й як необхідний поштовх до розвитку.

Аналізуючи способи прояву криз у ранній юності у зв'язку з формуванням ціннісно-смислової сфери особистості, варто зазначити, що екзистенційна (духовна) криза може переміщати людину в маргінальну або нейтральну зону. У зону психічної кризи молода людина потрапляє тоді, коли стикається з переживаннями, які є сильнішими і тривалішими, ніж наявні психологічні регуляторні механізми для їх подолання [11; 37; 66].

Це відбувається ще й тому, що стереотипи мислення та поведінки, які є для нас звичними вже не діють, а нові стереотипи ще не сформовані. Цей процес супроводжується порушенням психофізіологічних, психологічних та соціально-психологічних механізмів адаптації особистості в ранній юності [30; 31].

Складні інтелектуальні процеси сприйняття молоді визначаються попереднім досвідом, наявними знаннями та інтелектуальним потенціалом. На цьому етапі розвитку уваги виникає суперечлива динаміка. З одного боку, відбувається збільшення обсягу уваги, підвищення здатності підтримувати інтенсивність уваги і легкість переключення з одного об'єкта на інший. З іншого боку підвищується вибірковість уваги і зростає залежність від конкретних сфер інтересу. Це створює ситуацію, типову для багатьох юнаків та дівчат.

Характерними рисами уваги є: нездатність до концентрації, нездатність легко переключатися, схильність до відволікання. Це одна з основних причин поганої успішності в навчанні та розвитку різних емоційних проблем. До них відносяться труднощі в управлінні увагою, вони можуть впливати на багато аспектів життя, таких як схильність до вживання алкоголю, наркотиків і розвитку залежностей, схильність до гедонізму.

Розвивається здатність ефективно переключати увагу з одного навчального чи практичного завдання на інше. А також розвивати вміння

розподіляти увагу та виконувати різні завдання одночасно. Основними тенденціями розвитку пам'яті на цьому етапі є розширення і зміцнення довільності. Наприклад, довільне запам'ятовування стає більш продуктивним, ніж мимовільне, а спеціалізація пам'яті зростає. Існує спеціалізація пам'яті, яка зумовлена провідними інтересами. Техніки запам'ятовування свідомо вдосконалюючи раціональні методи, можна покращити техніку запам'ятовування.

Успішне використання мимовільної пам'яті у підлітків також залежить від організації їх розумової діяльності, роль мимовільної пам'яті не зменшується, а виявляється успішно за певних умов. Обставини, які викликають сильні емоційні реакції і стосуються інтересів юнаків і дівчат, а також їхніх потреб і планів на майбутнє, несвідомо запам'ятовуються першими.

У підлітків навчальна діяльність сприяє переходу до вищих ступенів абстрактного мислення та узагальнення. На цьому етапі наукові поняття виступають не тільки об'єктами дослідження, але й знаряддями пізнання об'єктивної дійсності в її постійних зв'язках і відношеннях. Ми бачимо, що мислення стає більш системним, оскільки знання формують певну систему, яка поступово перетворюється на когнітивну модель світу, яка є основою для формування світогляду [69].

Зростає потреба теоретично обґрунтовувати явища дійсності, частково зв'язувати їх із загальним законом або змусити їх підкорятися певному закону та іншим аспектам.

Характерною особливістю когнітивної функції та інтелекту в ранньому юнацькому віці є помітна схильність до теоретизування, формування абстрактних теорій і інтересу до філософських роздумів.

У ранній юності юнаки схильні чітко і абстрактно мислити на світоглядні та філософські теми, порівняно з дівчатами пізнавальні інтереси менш виражені та диференційовані, і вони демонструють кращу здатність вирішувати життєві проблеми ніж на задачі. Для юнаків гуманітарні та мистецькі галузі на випереджають природничі науки.

Юнакам з різноманітними інтелектуальними інтересами часто не вистачає системності та методичності поведінки. Слід зазначити, що студенти схильні переоцінювати свій рівень знань та інтелектуальних здібностей.

Важливо зазначити, що розвиток індивідуального інтелекту в ранній юності передбачає не лише набуття нових навичок і трансформацію окремих аспектів інтелекту. Слід зазначити, що основним аспектом є формування стилю розумової діяльності особистості. Це включає стабільні конфігурації індивідуальних варіацій у сприйнятті, пам'яті та мисленні, які визначають різні способи отримання, зберігання, обробки та використання інформації. Велика увага приділяється тому, щоб на цьому етапі психічного розвитку сні набули конкретної і дієвої форми. Якщо порівнювати з підлітковим віком, то у юнацькому віці розвивається відношення до витворів власної уяви стає більш критичним, посилюється самоконтроль [69].

Загальновідомо, що головною подією юнацького віку є процес ідентифікації [11; 17; 61].

У своїх працях такі зарубіжні та вітчизняні науковці як Е. Еріксон, С. Д. Максименко та В. Ядов зазначали, що ідентифікація складається з трьох елементів. Так, перший з них – когнітивний, що характеризується тим, як особа розпізнає структуру і зміст, в тому числі всієї сукупності ознак об'єкта ідентифікації; другий – афективно-оцінний, що означає ставлення, яке особа переживає до об'єкта; третій – поведінковий, який відповідає за поведінкові реакції [17; 38].

В юнацькому віці, також, розвивається механізми ідентифікації та відокремлення. Набирає обертів здатність до емпатії, до співпереживання іншим і різним витворам мистецтва: образотворчим, музичним, літературним. Відбувається ідентифікація не лише з людьми, а й із природою, мистецтвом. Таким чином, у осіб юнацького віку сфера почуттів стає багатшою та тоншою. Ідентичність походить не лише від людей, а й від природи та мистецтва. У результаті почуття підлітків різноманітні та багаті. Очевидна потреба ідентифікації з іншими неодмінно вимагає відокремлення, що унеможливорює

вирішення проблеми ідентифікації. У цьому випадку прискорюється розвиток уяви, яка виводить молоду людину за рамки внутрішнього світу і здатна знайти своє місце у світі. У юнацькому віці активно відбувається формування та переоцінка цінностей, що починається в підлітковому віці. Головна мета такої переорієнтації – побачити світ іншими очима та вибудувати набір переконань, що не схожі на батьківські. Переоцінка є основою морального розвитку. Після цього процесу у юнаків зрештою відбувається когнітивне оновлення свого світогляду [11; 17; 61].

Психічні новоутворення в юнацькому віці характеризуються віковою психіатричною філогенетичною специфікою. Існує вікова психофілогенетична специфіка, на яку впливають індивідуальні відмінності. На думку В. І. Слободчикова, юнацький вік є завершальним етапом психологічної фази «персоналізації» і є періодом самоідентифікації. Так воно і є. Основними новоутвореннями в юнацькому віці є здатність усвідомлення власної індивідуальності, глибокого самоаналізу, підготовка до професійного самовизначення, формування конкретного життєвого плану, свідоме ставлення до побудови власного життя та поступове засвоєння різних сфер діяльності та життя, розвиток самосвідомості, формування позитивного світогляду [87].

У цьому віці досить інтенсивно продовжується розвиток самосвідомості. Стабілізується рівень асертивності, самооцінка стає менш залежною від зовнішніх оцінок. Вона вже не залежить від оцінки оточуючих. Формування ідентичності тісно пов'язане з рефлексією. Переважно з когнітивним розвитком, змінами в соціальних відносинах, зумовленими необхідністю подолання внутрішніх конфліктів. Тим самим допомагає усвідомити потребу в самопізнанні, зумовленою суперечністю між образом «Я» і потребою в самоствердженні, незалежності, а також дослідженню реалістичного погляду на світ і на самого себе [39; 81].

Юність виступає сенситивним періодом для розширення світогляду людини. Думки співпадають зі словами. Внутрішня мова проявляється як основний засіб організації думок і координації інших когнітивних процесів.

Інтелект стає мовленнєвим, а мова інтелектуалізованою. Активно формується теоретичне мислення. Напрямок розвитку когнітивної сфери, і перш за все мислення, в подальшому буде залежати від освіти і майбутньої професії людини. Викладання гуманітарних дисциплін сприяє розвитку традиційної логіки, а навчання гуманітарним дисциплінам пов'язане з розвитком імовірного мислення. Навчання на факультетах технологій чи природничих наук сприяє розвитку просторового і візуального мислення [37].

Науковець Г. С. Костюк описував цей етап як ключовий для розвитку самосвідомості, моральної відповідальності та соціальної зрілості. Він підкреслював, що юнацтво — це час пошуку власної ідентичності, становлення системи цінностей та вибору життєвих цілей. У цей період молодь зазвичай намагається інтегрувати свої прагнення з реаліями дорослого життя [32].

У юнацькому віці активно формується світогляд і система цінностей. Зовнішні фактори — родина, школа, соціум — впливають на становлення моральних і етичних установок. У цей період змінюється сприйняття себе, формується почуття власної гідності та відповідальності [32].

Поняття «самовизначення» близьке до поняття «ідентичність», запропонованого американським вченим Е. Еріксоном [17].

Молоді необхідно подолати протиріччя між вже сформованими теоретичними уявленнями про світ і власними можливостями та діяльністю, гармонізація цих уявлень.

Ідентичність — це психосоціальна тотожність, яка дозволяє нам реалізувати себе в нашому різноманітному баченні самих себе. Це психосоціальна ідентичність, яка уможливорює реалізацію цінностей, ідеалів та життєвих принципів. Ідентичність є умовою психічного здоров'я, адже тих, хто не може знайти своє покликання, вважають «загубленими».

Ідентичність зазвичай формується в чотири етапи (Табл. 1) [17]:

Етап	Опис етапу
<i>Початковий етап</i>	нечіткий етап, людина не має уявлення

	про свої здібності та навички, не оцінює їх.
<i>Етап перед встановленням ідентичності</i>	професійний або особистий вибір людини здійснюється під впливом авторитетної особи.
<i>Етап морального вибору</i>	вибір ідентичності, коли молода людина свідомо обирає професійний шлях.
<i>Етап зрілого вибору ідентичності</i>	характеризується зростанням професійної активності.

Юнацький вік – це період, коли людина сприймає себе як унікальну істоту, з відносно необмеженим потенціалом, власними здібностями, ідеями, думками, навичками, поглядами та цінностями.

Німецький філософ та психолог В. Штерн зазначав, що для формування особистості важливе значення мають цінності. Це пояснюється тим, що цінності формують тип людської особистості: в теоретичному, естетичному, економічному, політичному, соціальному та релігійному аспектах [31].

Соціальний контекст розвитку опосередкований спрямуванням до незалежності та дорослості. Самопізнання розглядається як механізм саморегуляції та саморозвитку.

За Ж. Піаже, юнацький вік – це період гіпотетичного та дедуктивного мислення, здатності абстрагуватися та формулювати альтернативні гіпотези. Виникнення формального мислення – це узагальнення їх як об'єктів пізнання, новий спосіб розв'язання проблем. Воно полягає в організації та відборі фактів, формуванні гіпотез, доведенні цих гіпотез [50].

На успішність інтелектуальної діяльності та стиль мислення впливають фізіологічні аспекти, тобто впливають особливості нервової системи. Люди з сильною руховою нервовою системою більш схильні до навчання в умовах стресу. Вони відрізняються від хлопчиків і дівчаток зі слабкою нервовою системою.

Сприйняття стає складним, самостійним інтелектуальним процесом мислення та стосунки з іншими, що призводить до глибокого самоаналізу. Пам'ять також набуває певної спеціалізації, стає систематичною та продуктивною.

Розвиток особистості та вольових і довільних якостей дозволяє юнакам і дівчатам концентруватися на пізнавальних об'єктах протягом тривалого часу. Вони можуть зосереджуватися на пізнавальних об'єктах протягом тривалого часу, не відволікаючись, як це було раніше. Особистості в цьому віці активно опановують професійні навички. Це опосередковується професійним самовизначенням [1].

Розвиток емоційності в осіб юнацького віку щільно пересікається з індивідуально-особистісними характеристиками людини, її впевненістю в собі та самооцінкою. Формування стійкої впевненості в собі та стійкий образ себе є центральною психологічною інновацією даного періоду [69].

У цей час виникає система уявлень про себе, яка веде до поведінки і породжує певний досвід. Фактор часу пробиває впевненість у собі (молода людина живе майбутнім). Все це пов'язано з посиленням особистісного контролю, самоуправління, з новим рівнем інтелектуального розвитку, з розкриттям власного внутрішнього світу [81].

Найважливішим здобутком даного періоду є відкриття власного внутрішнього світу та сепарація від дорослих. З'являється схильність аналізувати себе, систематизувати й узагальнювати знання про себе, посилювати вольову регуляцію, прослідковується схильність до самоствердження [1].

Також проводиться самооцінка зовнішнього вигляду. І однією з найважливіших психологічних характеристик юнацтва є самооцінка (прийняття, самосхвалення чи неприйняття, незадоволення собою). Прослідковується невідповідність «Я-ідеального» та «Я-реального» [69].

Ситуація соціального розвитку характеризується насамперед тим, що старшокласник стоїть на порозі виходу в самостійне життя. Він повинен стати на шлях професійного розвитку і визначити своє місце в житті [1].

Освітньо-професійна діяльність виступає основним видом діяльності в юнацькому віці. Бажання мати успішне професійне майбутнє спонукають проявляти активність у навчальному процесі. Юнаки в цей період проявляють вибірковість до навчальних дисциплін. Основним мотивом пізнавальної діяльності відзначають бажання отримати відповідну кваліфікацію [39].

Юнацький вік займає ключове місце у формуванні світогляду індивіда. Світогляд включає знання та досвід, а також систему переконань та переживання, які супроводжуються відчуттям їх достовірності. Тож, формування світогляду допомагає у вирішенні значущих життєвих проблем у юності. Явища справді цікавлять юнака не власною силою, а у зв'язку з власним ставленням до них. Пошук власного світогляду передбачає соціальну спрямованість людини, усвідомлення себе частиною соціальної спільноти (соціальної групи, держави тощо), вибір майбутнього соціального статусу і способів його досягнення. В основі даної проблеми лежить питання про сенс життя – «Навіщо ти живеш?», «Як ти живеш?». Юнак шукає універсальне та глобальне й формулювання «служіння людям», «внесення користь». Його не дуже цікавить питання «Як бути?», а «Яким бути?», а також гуманістичні цінності (готовність працювати в системі соціального захисту), соціальна орієнтація на особисте життя (боротьба з наркоманією і т.д.), широка соціальна благодійність, ідеал служіння [69].

Важливе значення для розвитку людини в юності має спілкування з однолітками. Спілкування з друзями та знайомими є особливим інформаційним каналом, специфічним типом міжособистісних стосунків, а також одним із видів емоційного контакту [27].

Психолог Е. Еріксон досліджує розвиток особистості в цьому віці і виявляє зв'язок між біологічною зрілістю і соціальними ролями та очікуваннями особистості. На думку цього вченого, психосоціальна

ідентифікація відбувається тоді, коли молоді люди здатні зібрати воедино все, що вони знають про себе, зрозуміти, пов'язати з минулим і перенести його на майбутнє. Коли індивіди не в змозі вирішити проблему ідентифікації не можуть визначитися, виникає кризове явище у розвитку ідентичності [39].

Надзвичайно важливою рисою характеру, яка починає формуватися в ранній юності, є самооцінка. Самооцінка – це узагальнена оцінка, міра прийняття або неприйняття того, ким ви є. Хлопці та дівчата з низькою самооцінкою також мають низькі соціальні очікування, уникають діяльності, яка передбачає конкуренцію. Такі люди часто можуть відмовитися від досягнення своїх цілей. Це, в свою чергу, посилює низьку самооцінку.

Водночас від самовизначення та самореалізації в житті залежать специфічна ціннісна орієнтація, яка активно формується в цьому віці.

Таким чином, у юнацькому віці існують певні особливості, і психологічний аналіз цього періоду пов'язаний з розвитком самосвідомості, формуванням світогляду та вирішенням завдання професійного самовизначення і переходом до дорослого життя.

Висновки до розділу 1

Кожен вік має певні особливості, особливо юнацький, який є проміжком між дитинством і дорослістю. Хлопці мають вік від 17 до 21 року, а дівчата – від 16 до 20 років. У багатьох випадках юнацький вік триває до 25 років. У цьому віці завершується фізична зрілість, у тому числі статеві. У психологічному плані головною особливістю цього періоду є вступ у самостійне життя, коли здійснюється професійний вибір і кардинально змінюється соціальна позиція.

У юнацькому віці зазнають нового розвитку механізми ідентифікації та відокремлення. Загострюється здатність до емпатії та співпереживання з іншими. З вираженою потребою співпереживати тому, що відбувається з

іншими, потреба у відокремленні стає сильнішою і не може бути адекватно вирішена без питань ідентичності.

Спілкування з однолітками грає значну роль у розвитку особистості юнака. Таке спілкування є специфічним інформаційним каналом, особливими міжособистісними стосунками і навіть своєрідним типом емоційного контакту. Ступінь розвитку колективних взаємовідносин конкретно визначає процес індивідуалізації.

У юнацькому віці формуються стосунки різного рівня близькості. Психологія спілкування в юнацькому віці ґрунтується на суперечливому переплетенні двох потреб: відокремлення і приналежності, тобто прагнення бути включеним в групу або спільноту.

Питання співвідношення фемінності та маскулінності в юнацькому віці показує, що маскулінні та фемінні елементи психологічної статі мають значний вплив на індивідуальні особливості. Психологічні елементи статі мають значний вплив на особистісні характеристики жінок і чоловіків. Психологічні характеристики взаємозалежні з віком. Психологічні характеристики тісно переплітаються з еволюційним і культурним призначенням кожної статі. Важливо інтерпретувати ці характеристики і визначати стратегії самореалізації та етичні міркування.

Отже, юнацький вік має певні особливості, і психологічний аналіз цього періоду є актуальним для розвитку самосвідомості, формування світогляду та вирішення проблем професійного самовизначення і переходу до дорослого життя.

РОЗДІЛ II. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

2.1 Характеристика етапів та вибірки дослідження

Отримавши результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми, з'ясовано, що міжособистісна взаємодія одна із вагомих складових отримання інформації та набуття знань і навичок. До психологічних функцій суспільства юнаків можна віднести: спілкування з однолітками, специфічний вид діяльності та міжособистісних відносин, специфічний вид емоційного контакту.

Психологія спілкування у юнацькому віці будується з урахуванням суперечливого переплетення певних потреб.

Період юності характеризується емоційною сенситивністю. Зміни в даний період можуть свідчити про наявність стійкого світогляду індивіда.

Дослідження проведено з метою перевірки гіпотези, що існують відмінності в міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат, які проявляються у стилях спілкування, рівні емоційної чутливості, схильності до конфліктів або співробітництва, а також у пріоритетах під час вибудовування соціальних стосунків. Ці відмінності можуть бути зумовлені впливом гендерних стереотипів, соціалізації та очікувань суспільства від представників різної статі.

Основні етапи емпіричного дослідження:

- 1. Здійснити теоретичний аналіз гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.*

Даний етап передбачає проведення підбору, аналіз та структурування теоретичних матеріалів що стосуються проблематики диплому. Були розглянуті та проаналізовані наукові дослідження щодо психологічної характеристики осіб юнацького віку, міжособистісної взаємодії та її прояву у юнацькому віці, гендерних особливостей розвитку особистості у юнацькому віці.

2. Емпірично дослідити гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

На даному етапі був здійснений відбір психодіагностичних методик і підібрані критерії для математичної обробки даних. Серед методів дослідження застосовані: теоретичні – методи аналізу і синтезу, інтерпретації та узагальнення; емпіричні: методи тестування, математичної статистики.

Також були застосовані математичні методи обробки даних, а саме критерій Манна-Уїтні.

Наступним кроком було створення опитування за допомогою Google Форм.

Дослідження проведено на базі Ліцею №4 Ладизинської міської ради Вінницької області.

Практична частина дослідження передбачала детальну організацію нашого майбутнього дослідження та його безпосереднє проведення на вибірці. Була проведена поінформованої згоди на участь в дослідженні та короткий інструктаж, далі респонденти отримали посилання на Google Форми, в котрих було описано кожну методику.

3. Провести кількісну та якісну обробку емпіричних даних; охарактеризувати гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

На цьому етапі була проведена первинна обробка вихідних даних по кожній методиці, компонування матеріалу, занесення даних в таблицю і графічне представлення отриманих результатів. Далі ми провели обрахунки щоб знайти кореляції між шкалами використовуючи критерії математичної обробки даних, отримані результати занесли в таблиці.

Обробка отриманих даних здійснювалася за допомогою застосунку роботи з IBM SPSS Statistics Base. Для візуалізації результатів використовувався Excel (MS Office 2010).

Наступним кроком було структурування та інтерпретування даних за кожною з обраних методик. Кожний статистично значимий показник інтерпретувався згідно з описом шкал, що поданий у використаних методиках.

4. На основі отриманих результатів емпіричного дослідження розробити програму розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Отримавши результати емпіричного дослідження, було розроблено психокорекційну програму, яка допоможе розвинути різні аспекти, і в результаті чого покращити міжособистісну взаємодію.

Вибірку дослідження склали 60 учнів 11 класу ліцею, віком від 16 до 17 років, 30 жінок та 30 чоловіків.

2.2 Методика організації дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку

Аналіз доступних діагностичних методик, які б відповідали меті та завданням нашого дослідження, дозволив обрати різні діагностичні ресурси.

У процесі дослідження ми скористались такими методиками:

1. «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі) [59],
2. «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) [43],
3. «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса) [58],
4. «Q-сортування» (В. Стефансона) [42],

Проаналізуємо діагностичний потенціал згаданих методик детальніше.

1. «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі) [59].

Методика «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» була створена Тімоті Лірі у 1954 році. Метою опитувальника є дослідження уявлень особи про себе та ідеальне «Я», а також для вивчення взаємодії в малих групах. За його допомогою можна виявити переважаючий тип відносин до людей в самооцінці та взаємооцінці. Опитувальник допомагає визначити, як людина сприймає свою взаємодію з іншими в контексті цих двох основних

вимірів. Лірі вважав, що характер людини формується саме через міжособистісні взаємодії, а всі форми поведінки можна розташувати на колі, яке складається з восьми основних секторів, або типів взаємодії [59].

Методика базується на інтерперсональній теорії особистості, згідно з якою всі міжособистісні відносини можна описати за двома основними вимірами:

1. Домінування – підпорядкування (влада);
2. Дружелюбність – агресивність (емоційність).

Опитувальник налічує 128 суджень. Респондентам пропонується ряд тверджень, що описують різні аспекти міжособистісної поведінки. Їх просять оцінити, наскільки ці твердження відповідають їхній поведінці у взаємодії з іншими людьми. На основі відповідей будується профіль, який відображає характерні риси індивіда в контексті міжособистісної взаємодії. Під час обробки, судження об'єднуються у 8 типів. Досліджуванам пропонується оцінити чи відповідають їм дані судження.

Під час обробки результатів підраховують індекс дружелюбності та індекс домінування, а також тип, який переважає у взаємодії з оточуючими.

Лірі виділяв такі типи ставлення до оточуючих (типи інтерперсональної поведінки):

1. Авторитарний

Ця шкала свідчить про орієнтацію на домінування та вплив на інших.

Характеризується схильністю до лідерства і контролю, турботою про інших, але з позиції сили та влади, наполегливістю, рішучістю.

2. Егоїстичний

Дана шкала свідчить про орієнтацію на самоутвердження, фокус на власних інтересах.

Характеризується схильністю до егоцентризму, мінімальним врахуванням інтересів інших, демонстрацією власної переваги.

3. Агресивний

Ця шкала свідчить про орієнтацію на ворожість та конфронтацію.

Характеризується нетерпимістю до чужої думки, конфліктністю, критичністю, нападками, можливе приниження інших для самоствердження.

4. Підозрілий

Дана шкала свідчить про орієнтацію на негативні оцінки оточуючих та недовіру.

Характеризується емоційною відчуженістю, скептицизмом, прихованим опором, прагненням уникати зближення з іншими.

5. Підкоряється

Ця шкала свідчить про орієнтацію на підпорядкування та слабкість.

Характеризується невпевненістю у собі, страхах конфліктів, готовністю слідувати вказівкам інших, мінімальною ініціативністю.

6. Залежний

Шоста шкала свідчить про потребу у підтримці та слабку автономність.

Характеризується постійною потребою в схваленні та опіці, залежністю від думки та дій інших, страхом самостійних рішень.

7. Доброзичливий

Ця шкала свідчить про орієнтацію на відкритість та щирість у стосунках.

Характеризується схильністю до співпраці, емоційною підтримкою оточуючих, прагненням уникати конфліктів.

8. Альтруїстичний

Дана шкала свідчить про орієнтацію на турботу про інших, при цьому жертвувати власними інтересами.

Характеризується схильністю допомагати іншим, навіть на шкоду собі, максимальною увагою до потреб оточуючих, прагненням гармонії у відносинах.

Методика використовується для виявлення проблем у міжособистісних стосунках, допомагає визначати типи поведінки, що можуть викликати труднощі у соціальних контактах. Результати опитувальника можуть бути використані для розробки індивідуальних стратегій корекції поведінки та розвитку соціальних навичок.

2. «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) [43].

Шкала «Маскулінність-Фемінність» Сандри Бем (Bem Sex Role Inventory, BSRI) – це один із найвідоміших психологічних тестів, розроблений для вимірювання гендерних ролей та їх сприйняття людьми. Сандра Бем, американський психолог, розробила цей опитувальник у 1974 році, виходячи з припущення, що традиційні уявлення про маскулінність (чоловічі якості) і фемінність (жіночість) можуть звужувати можливості особистості.

Бем вважала, що традиційне уявлення про маскулінність та фемінність є надто жорстким і стереотипним. Вона запропонувала концепцію гендерної андрогінності, згідно з якою люди можуть проявляти як маскулінні, так і фемінні якості одночасно, не обмежуючись соціальними стереотипами. Це відкриває можливість для гнучкішого та адаптивнішого підходу до гендерної поведінки.

Опитувальник складається зі списку якостей, які можуть асоціюватися з маскулінними, фемінними чи андрогінними (змішаними) рисами та включає 60 тверджень. На кожне запитання потрібно дати відповідь «так» або «ні», оцінюючи тим самим наявність або відсутність у себе названих якостей. На основі відповідей формується профіль, що вказує на ступінь маскулінності, фемінності або андрогінності особистості.

Основна мета шкали – визначити, як людина поєднує в собі риси, що традиційно відносяться до чоловічих чи жіночих ролей, і наскільки він чи вона дотримується стереотипів.

Твердження поділяються на три категорії:

1. Маскулінні риси (наприклад, незалежність, сміливість, рішучість).
2. Фемінні риси (наприклад, ніжність, турботливість, емпатія).
3. Нейтральні риси (наприклад, щирість, порядність), які не мають явної гендерної прив'язки.

«За кожний збіг відповіді із ключем нараховується 1 бал. Потім визначаються показники фемінності (F) і маскулінності (M) у відповідності з наступними формулами.

F = (сума балів за фемінінність): 20;

M = (сума балів за маскулінність): 20.

Основний індекс IS визначається як:

$IS = (F - M) \times 2,322$.

Якщо величина індексу IS укладена в межах від -1 до +1, то роблять висновок про андрогінність. Якщо індекс менше -1 ($IS < -1$), то робиться висновок про маскулінність, а якщо індекс більше +1 ($IS > 1$) – про фемінінність. При цьому, у випадку коли $IS < -2,025$, говорять про яскраво виражену маскулінність, а якщо $IS > +2,025$ – говорять про яскраво виражену фемінінність» [43].

Таким чином, опитувальник допомагає досліджувати, як люди сприймають і виражають свої гендерні ролі, і демонструє, що людина може мати риси як однієї, так і іншої статі, не обов'язково дотримуючись суворих стереотипів.

3. «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса) [58].

Методика «Стиль поведінки у конфлікті» Кеннета Томаса, використовується вивчення того, як поведуться у конфліктних ситуаціях. Основою методу є класифікація стилів управління конфліктом, яка враховує два ключові параметри: прагнення до співпраці (орієнтація на інтереси іншої сторони) та прагнення до відстоювання власних інтересів.

Методика включає 30 пар запитань. Респонденту пропонуються твердження, які описують можливі реакції на конфліктні ситуації. Людина повинна вибрати ту реакцію, яка найбільш точно відповідає її поведінці в подібних ситуаціях. На основі відповідей визначається, який стиль поведінки переважає.

Методика Томаса виділяє 5 основних стилів поведінки у конфлікті:

- Суперництво (конкуренція);

Стиль спрямований на досягнення власних інтересів будь-якою ціною, без врахування інтересів іншої сторони. Конфлікт розглядається як спосіб досягнення переваги.

Характеризується агресивною поведінкою, використанням влади, авторитету чи тиску. Часто застосовується, коли результат важливіший за стосунки.

- **Співпраця;**

Стиль передбачає спільне вирішення проблеми, де враховуються інтереси обох сторін. Орієнтація на «виграш для всіх».

Характеризується відкритим обговоренням, творчим пошуком рішення, максимізацією взаємної вигоди.

- **Компроміс;**

Стиль передбачає знаходження рішення, яке частково задовольняє обидві сторони, з деякими поступками з кожного боку.

Характеризується готовністю до часткових втрат, швидким вирішенням конфлікту. Менш ефективний, ніж співпраця, але корисний у практичних ситуаціях.

- **Уникнення;**

Стиль характеризується уникненням конфлікту як такого. Людина не відстоює свої інтереси, але й не враховує інтереси іншої сторони.

Характеризується відкладанням або ігноруванням проблеми, уникненням конфронтації. Може створити довготривалий негативний ефект.

- **Пристосування;**

Стиль характеризується тим, що людина жертвує власними інтересами заради іншої сторони. Орієнтація на уникнення конфронтації за будь-яку ціну.

Характеризується відмовою від власних потреб, спробою зберегти гармонію у відносинах. Може викликати внутрішнє незадоволення.

Методика допомагає краще зрозуміти, як люди реагують на конфлікти, що може бути корисним як у міжособистісному спілкуванні, так і в робочих ситуаціях. Дозволяє людині усвідомити власні стратегії поведінки в конфліктах і, за потреби, розвинути нові навички для більш конструктивної взаємодії.

4. «Q-сортування» (В. Стефансона) [42].

Метод «Q-сортування» був розроблений Вільямом Стефансоном і є технікою вивчення суб'єктивних думок і сприйнятів людей. Основна мета методу – виявити структуру суб'єктивних суджень особистості щодо тих чи інших об'єктів чи явищ.

Стефансон прагнув створити метод, який би дозволяв досліджувати не тільки думки окремих людей, але і структуру їхніх переконань. Q-сортування передбачає розподіл респондентом набору тверджень (або карток з твердженнями) за рівнем згоди чи незгоди з ними. Це дозволяє оцінити, як індивідуальні уявлення співвідносяться з певною темою чи проблемою.

Методика складається з 60 запитань, на які потрібно дати відповідь «так» або «ні». Вона включає такі шкали:

- Залежність свідчить про схильність людини покладатися на підтримку та допомогу інших, прагненням уникати самостійних рішень.
- Незалежність свідчить про прагнення людини діяти автономно, покладатися лише на власні ресурси і рішення. Людина показує високу впевненість у собі та схильність брати на себе відповідальність.
- Товариськість свідчить про схильність до відкритого спілкування, активної взаємодії з іншими людьми, бажання встановлювати і підтримувати соціальні контакти.
- Нетовариськість свідчить про тенденцію уникати соціальних контактів або зменшувати їхню кількість, проявляти емоційну відчуженість, орієнтацію на індивідуалізм.
- Прийняття «боротьби» свідчить про готовність до відкритого протистояння, конфліктів, відстоювання своїх інтересів навіть у складних ситуаціях.
- Уникнення «боротьби» свідчить про тенденцію уникати конфліктів, прагнення до гармонії, готовність поступатися заради збереження стосунків.

Суть методу Q-сортування полягає в наступному:

1. Випробуваному пропонується набір тверджень (стимулів), які він має розподілити на підставі того, наскільки вони відповідають його думці, поглядам чи переживанням.

2. Твердження викладаються на певній шкалі.

3. Процес сортування дозволяє не просто виявити ступінь згоди з кожним твердженням, а й визначити, які аспекти розглядаються людиною як найважливіші чи, навпаки, несуттєві.

Метод «Q-сортування» використовується для аналізу особистісних уподобань, вивчення самооцінки та думок з різних соціальних питань. Він допомагає виявити унікальні моделі мислення кожної людини та їх сприйняття навколишнього світу.

Основні характеристики методу:

- Дозволяє вимірювати суб'єктивні судження людини у контексті конкретної ситуації.
- Надає можливість досліджувати структуру індивідуальних думок.

Висновки до Розділу 2

Для проведення емпіричного дослідження «Гендерних особливостей міжособистісної взаємодії» ми виокремили наступні етапи:

1. Здійснити теоретичний аналіз гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

2. Емпірично дослідити гендерні особливості міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

3. Визначити кореляції між рівнями маскулінності і фемінінності осіб юнацького віку та показниками їхньої міжособистісної взаємодії.

4. На основі отриманих результатів емпіричного дослідження розробити програму розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Аналіз психодіагностичної літератури дозволи нам обрати діагностичні ресурси, які відповідають меті та завданням нашого дослідження.

У процесі дослідження ми скористались такими методиками:

1. «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі) [59],
2. «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) [43],
3. «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса) [58],
4. «Q-сортування» (В. Стефансона) [42],

Вибірку дослідження склали 60 учнів 11 класу ліцею, віком від 16 до 17 років, 30 жінок та 30 чоловіків.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ

3.1. Результати емпіричного дослідження гендерних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку

Усі одержані у дослідженні емпіричні дані за методикою «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі) зведені у таблицю 2.1. (Додаток Б), дані за методиками «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса), «Q-сортування» (В. Стефансона) занесені в таблицю 2.2 (Додаток В), дані за методикою «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) зведені у таблицю 2.3 (Додаток Г).

Обробивши результати за методикою «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) ми визначили, що більшість осіб юнацького віку – 97% чоловічої та 87% жіночої статі мають андрогінний тип. У таких людей виражені як чоловічі, так і жіночі риси характеру і поведінки. Людина, яка має андрогінну особистість, може виявляти як м'якість, чутливість та емоційність, характерні для жінок, так і впевненість, наступність та цілеспрямованість, які частіше пов'язуються з чоловічими рисами. Люди з андрогінною особистістю можуть бути більшою мірою пристосованими до змінюваних ситуацій, демонструвати більшу гнучкість у поведінці й виявляти кращу здатність до емпатії та співпереживання. Однак, вони також можуть мати складнощі у встановленні міцних стосунків через те, що їхні партнери можуть мати ускладнене сприйняття їхньої особистості.

Це може бути пояснено саме юнацьким віком респондентів, максималістською поведінкою, пошуком свого «Я» та процесом самоідентифікації за гендерною ознакою.

Результати розподілення осіб юнацького віку за методикою «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) можна побачити на рис. 2.1.

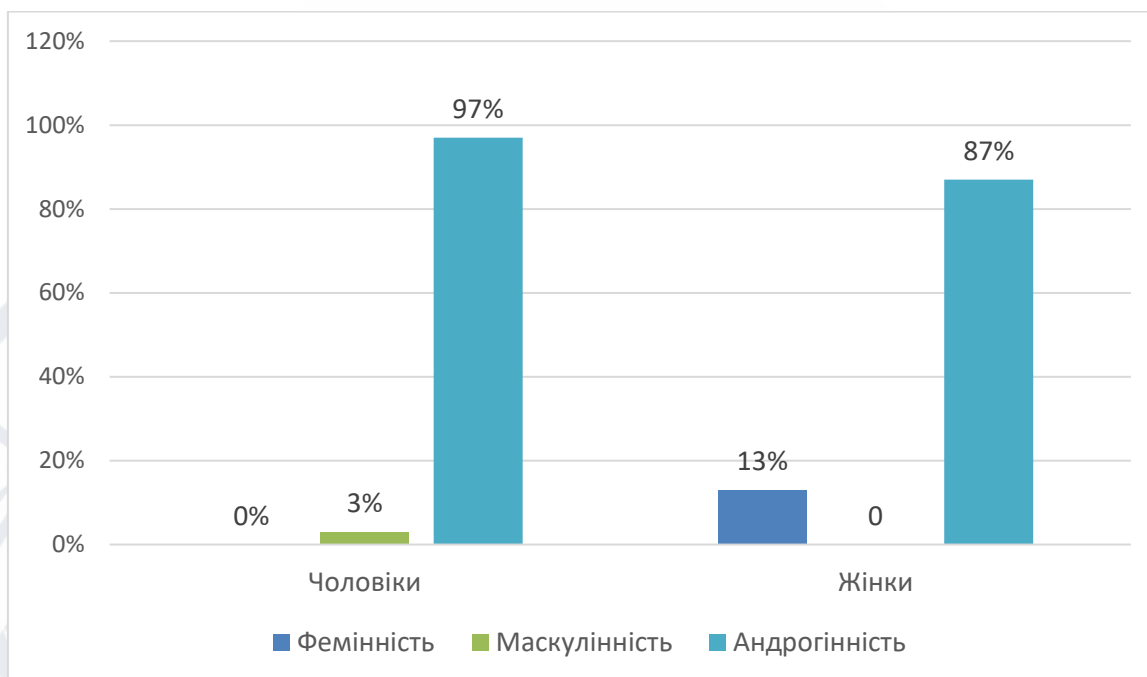

Рис. 2.1. Розподіл осіб юнацького віку за методикою «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем).

У процесі обробки даних особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку за запропонованими шкалами Т. Лірі у методиці «Опитувальник інтерперсонального діагнозу», виділяється три рівні: адаптивна поведінка, екстремальна поведінка, поведінка до патології. Розглянемо детальніше шкали за рівнями.

За шкалою «авторитарний» найбільший показник спостерігається адаптивної поведінки – 70% у чоловіків та 45,7% у жінок. Таких осіб можна охарактеризувати як домінантних, енергійних, компетентних, авторитетних лідерів, успішних у справах, люблять давати поради, вимагають до себе поваги.

Найвищий показник за шкалою «егоїстичний» прослідковується в адаптивній поведінці (73,3% у чоловіків та 76,7% у жінок). Цей рівень виділяє певні наявні егоїстичні риси, такі особи орієнтовані на себе, мають схильність до суперництва.

Більше половини осіб юнацького віку – 53,4% у чоловіків та 56,7% у жінок характеризуються адаптивною поведінкою за шкалою «агресивний». Їм характерне проявлення впертості, завзятості, наполегливості і енергійності.

За шкалою «підозрілий» адаптивна поведінка характеризується критичністю по відношенню до всіх соціальних явищ і оточуючих людей. Такі риси притаманні 70% чоловіків та 53,4% жінок.

За шкалою «підпорядковується» найбільший відсоток спостерігається адаптивної поведінки – 66,7% чоловіків та 65,7% жінок. Таких осіб юнацького віку можна охарактеризувати як скромних, боязких, поступливих, емоційно стриманих, здатних підкорятися, не мають особистої думки, слухняно та чесно виконують свої обов'язки.

Найбільший показник за шкалою «залежний» належить адаптивній поведінці – 63,3% чоловіків та 73,4% жінок. Таким особам притаманна конформність, м'якість, вони можуть очікувати допомоги і порад, ввічливі довірливі та схильні до захоплення оточуючими.

Більше половини досліджуваних мають адаптивну поведінку за шкалою «доброзичливий» – 63,3% чоловіків та 66,7% жінок. Така особа схильна до співробітництва, кооперації, гнучка і компромісна, вирішуючи проблем у конфліктних ситуаціях, прагне щоб його думка співпадала із оточуючих, свідомо конформний, слідує умовностям, правилам і принципам «хорошого тону» у відносинах з людьми, ініціативний ентузіаст у досягненні цілей групи, має прагнення допомагати, полюбляє бути в центрі уваги, проявляє теплоту і дружелюбність у міжособистісній взаємодії, прагне заслужити визнання і любов, товариський.

У осіб юнацького віку за шкалою «альтруїстичний» переважає адаптивна поведінка (60% чоловіків та 46,7% жінок), що свідчить про відповідальність по відношенню до інших людей, делікатність, м'якість такі люди проявляють співчуття, симпатію, ніжність, турботу, вони вміють підбадьорювати та заспокоювати оточуючих, безкорисливі та чуйні.

Результати розподілення осіб юнацького віку за шкалами «авторитарний», «егоїстичний», «агресивний», «підозрілий», «підпорядковується», «залежний», «доброзичливий», «альтруїстичний» можна побачити у табл. 2.4.

Табл. 2.4. Розподіл осіб юнацького віку за шкалами «авторитарний», «егоїстичний», «агресивний», «підозрілий», «підпорядковується», «залежний», «доброзичливий», «альтруїстичний» (за методикою «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі)).

Шкали	Чоловіки			Жінки		
	Адаптивна поведінка	Екстремальна поведінка	Поведінка до патології	Адаптивна поведінка	Екстремальна поведінка	Поведінка до патології
Авторитарний	70%	26,7%	3,3%	45,7%	33,3%	20%
Егоїстичний	73,3%	23,3%	3,3%	76,7%	20%	3,3%
Агресивний	53,4%	33,3%	13,3%	56,7%	40%	3,3%
Підозрілий	70%	23,3%	6,7%	53,4%	33,3%	13,3%
Підпорядковується	66,7%	33,3%	0%	56,7%	30%	13,3%
Залежний	63,3%	30%	6,7%	73,4%	23,3%	3,3%
Доброзичливий	63,3%	30%	6,7%	66,7%	30%	3,3%
Альтруїстичний	60%	26,7%	13,3%	46,7%	33,3%	20%

При проведенні діагностики за шкалами «домінування» та «дружелюбність» можна спостерігати наступні результати.

За шкалою «домінування», позитивний результат притаманний 53,3% чоловіків та 60% жінок, це свідчить про виражене прагнення людини до лідерства у спілкуванні, до домінування.

Негативне значення вказує на тенденцію до підпорядкування, відмови від відповідальності й позиції лідерства, і воно притаманне 46,7% чоловіків та 40% жінок юнацького віку.

Аналіз представників юнацького віку за шкалою «дружелюбність» дозволяє зробити наступні висновки. 53,3% чоловіків та 50% жінок характеризує позитивний результат, що вказує на прагнення особистості до встановлення доброзичливих відносин і співпраці з оточуючими.

Негативний результат можна спостерігати у 46,7% чоловіків та 50% жінок, що вказує на прояв агресивно-конкурентної позиції, що перешкоджає співпраці та успішної спільної діяльності.

Результати розподілення осіб юнацького віку за шкалами «домінування» та «дружелюбність» можна побачити на рис. 2.2.

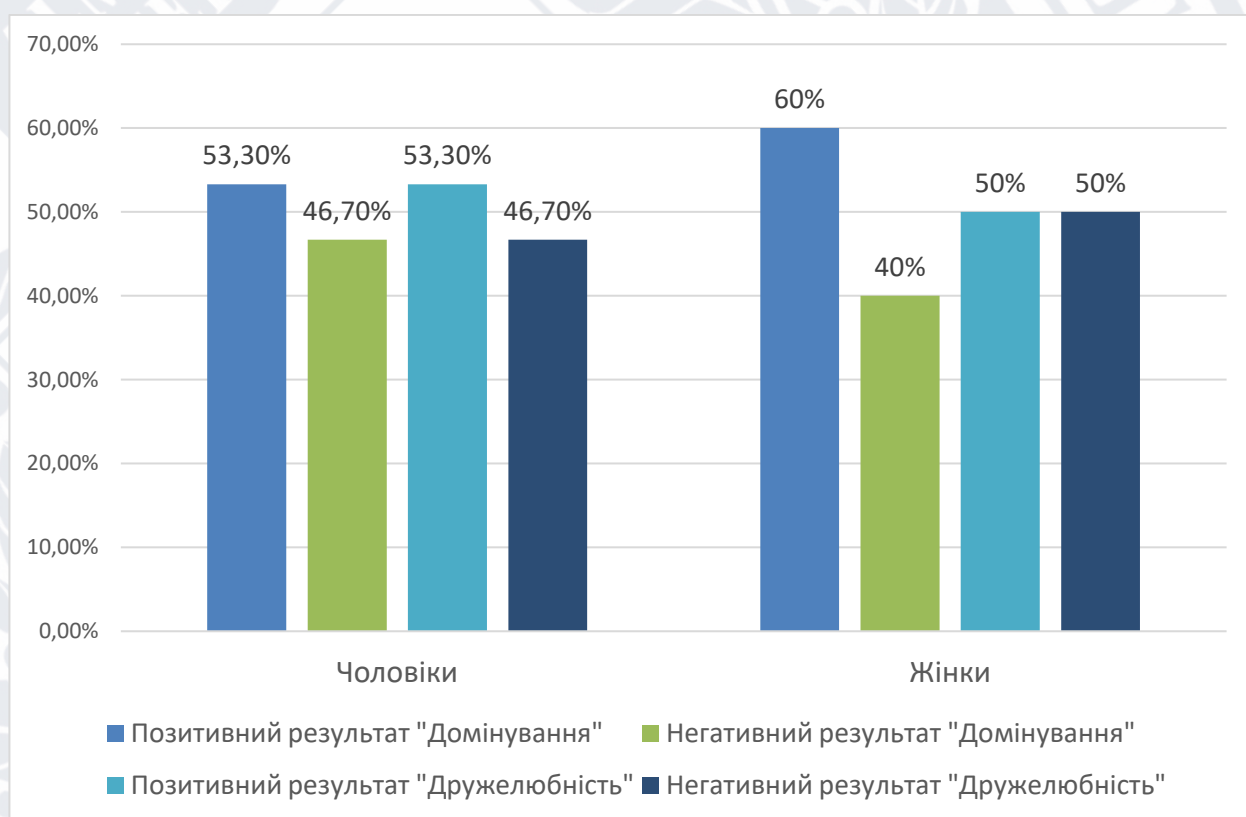

Рис. 2.2. Розподіл осіб юнацького віку за шкалами «домінування» та «дружелюбність» (за методикою «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі)).

Перейдемо до більш детального представлення одержаних результатів за запропонованими шкалами К. Томаса за методикою «Стиль поведінки в конфлікті».

Найбільший відсоток осіб юнацького віку проявляють «компроміс» 27,8% чоловіків та 29,3% жінок. Такі особи здатні поступатися своїми інтересами в міжособистісній взаємодії, щоб уникнути конфліктної ситуації. Вони прагнуть приймати рішення, які задовольняють обидві сторони, спрацьовують у ситуаціях, коли ці сторони мають однакову владу, але різні інтереси; якщо потрібно виграти час і їх частково задовольняє рішення; якщо рішення ухвалити потрібно негайно, тому що це економить час та є ефективним шляхом; інші методи розв'язання проблем здаються неефективними; мають бажання зберігати відносини з протилежною стороною.

Шкала «уникнення» притаманна 19,4% чоловіків та 17% жінок. У таких осіб відсутнє прагнення до кооперації. Вони пасивні у відстоюванні своїх прав через те, що вважають їх неважливими. Особи юнацького віку переносять відповідальність за розв'язання проблем на інших, коли напруга у конфлікті дуже висока і потрібно її зменшити; якщо рішення не мають великого значення, і на них не варто витрачати свої; якщо необхідно зберегти час на накопичення доказів за для підтримки інакшого рішення; якщо відчуваються, що інші мають більший шанс на вирішення проблеми.

25% чоловіків та 19,5% жінок схильні до «пристосування» у стилях спілкування. Вони здатні діяти разом із партнером за для задоволення його інтересів. Прагнуть у стосунках відчувати гармонію, цінують комфорт для обох сторін. Намагаються зберігати мирні стосунки з партнером; якщо для партнера наслідок конфлікту важливіший, ніж для них, проявляють «пристосування».

Також проявляють цей стиль коли у них мало шансів або влади, щоб отримати перемогу; коли інтереси партнера є важливіші за власні; коли вважають, що таке рішення для партнера стане уроком, навіть тоді, коли воно не є правильним.

Великий відсоток жінок – 22% проявляють «суперництво» та 11,1% чоловіків. Такі особи прагнуть досягати задоволення власних інтересів, не беручи до уваги інтереси оточення, у них проявляються вольові зусилля та активні дії, орієнтуються на власні здібності та ідеали. У ситуаціях, коли

рішення потрібно швидко ухвалити проявляють авторитарність. Наприклад, коли ситуація критична або інші люди розгублені, і комусь прийняти рішення потрібно, такі люди беруть все у свої руки.

Стиль «співпраця» характеризується активною участю у розв'язанні конфліктів з відстоюванням власних інтересів, та інтересів партнера. Такий стиль проявляється у 16,7% чоловіків та 12,2% жінок. Вони спільно обговорюють проблеми та потреби кожного. Проявляється цей стиль у ситуаціях, коли рішення постає важливим для всіх суб'єктів міжособистісної взаємодії; коли знаходяться у довгих та корисних стосунках із партнером; коли бажання обох сторін взаємодії є схожими та між партнерами є рівновага.

Результати розподілення осіб юнацького віку за методикою «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса) можна побачити на рис. 2.3.

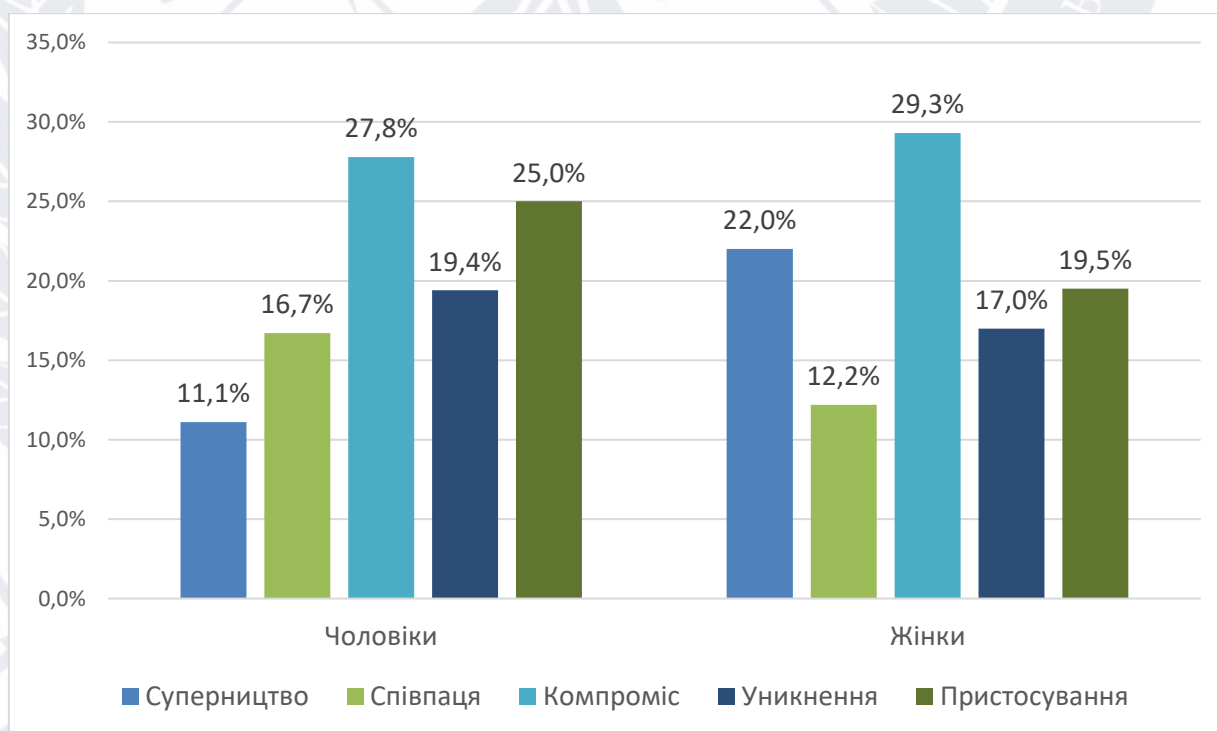

Рис. 2.3. Розподіл осіб юнацького віку за методикою «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса).

Методика методикою «Q-сортування» розроблена В. Стефансоним визначає тенденції в міжособистісній взаємодії.

Більшість осіб юнацького віку (56,7% чоловіків та 86,7% жінок) виявляють тенденцію до залежності в міжособистісних стосунках. Це свідчить про те, що особи внутрішнє прагнуть до прийняття групових цінностей та стандартів: морально-етичних та соціальних.

Тенденція до товариськості характеризує особу як контактну, прагнучу створити емоційний зв'язок як у групі, до якої приналежна, так і за межами цієї групи. Така тенденція характерна для 64,5% чоловіків та 81,3% жінок юнацького віку.

Більше половини осіб юнацького віку: 66,7% чоловіків та 75% жінок, проявляють тенденцію до уникнення «боротьби». Вони прагнуть уникати взаємодії, зберігають нейтральне положення в групових конфліктах та суперечках, схильні до вирішення конфлікту за допомогою компромісу. Така тенденція має як зовнішню, так і внутрішню характеристику, тобто проявляється у залежності, товариськості і «боротьба» може бути дійсною, внутрішніми властивими особистості, а може бути зовнішніми, певною «маскою», яка приховує істинний обрис людини.

Результати розподілення осіб юнацького віку за методикою методикою «Q-сортування» (В. Стефансона) можна спостерігати на рис. 2.4.

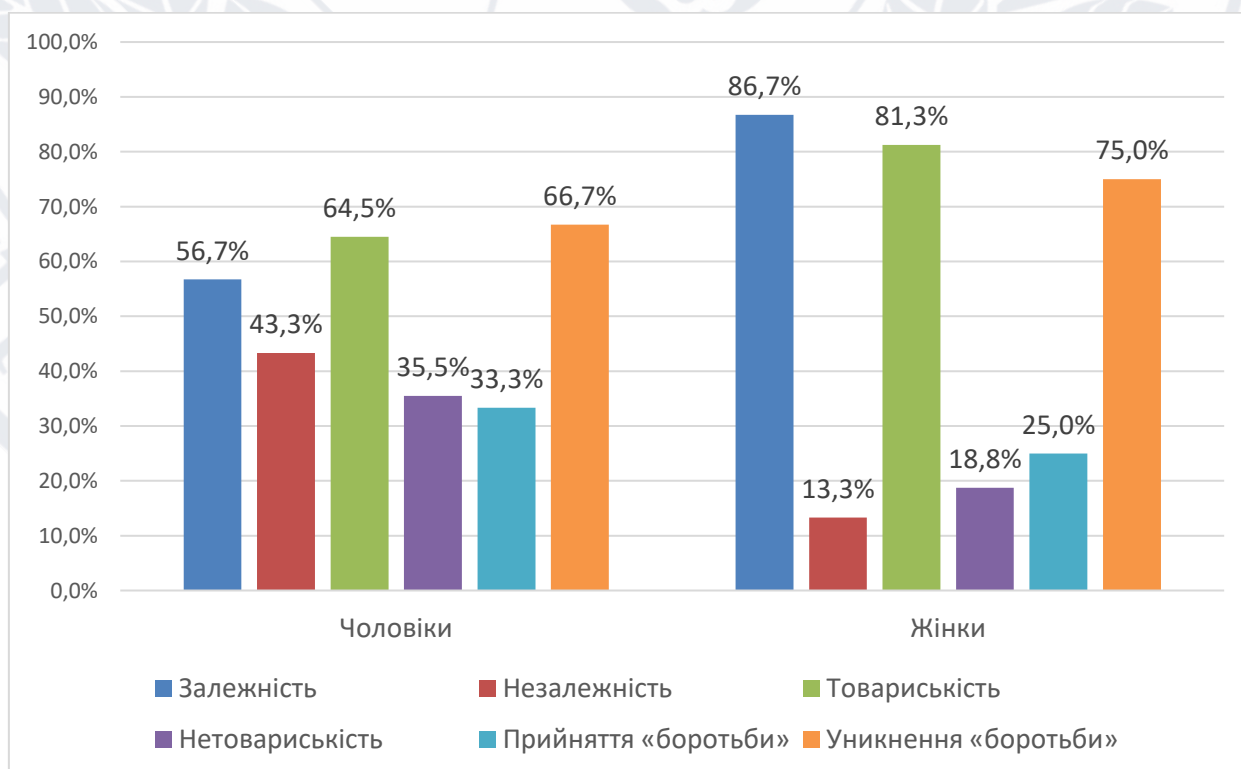

Рис. 2.4. Розподіл осіб юнацького віку за методикою «Q-сортування» (В. Стефансона).

У процесі дослідження взаємозв'язку гендерних особливостей та міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку для організації процедури реєстрованих параметрів перевірялося дві статистичні гіпотези:

H0: немає ніякої різниці між двома умовами. Отже, не існує тенденції, щоб ранги в одній умові були систематично вище (або нижче), ніж ранги в іншій умові.

H1: є різниця між двома умовами. Отже, оцінки в одній умові систематично вище (або нижче), ніж оцінки в іншій умові.

Для цього ми розділили всіх осіб юнацького віку за результатами методики «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) на групу маскулінних та групу фемінних. У кожній групі було створено дві вибірки: особи чоловічого та жіночого родів.

Статистичний аналіз одержаних результатів проводився за допомогою електронних таблиць MS Excel. Для підтвердження результативності експериментальної роботи знайдемо величину різниці між двома умовами за критерієм U-статистики Манна-Уїтні:

$$U = n_1 \cdot n_2 + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x.$$

(формула 2.1.)

де n_1 — кількість одиниць в першій вибірці, а n_2 — кількість одиниць в другій вибірці.

Проміжні обчислення представлені в додатку А. Зведені данні представлені у табл. 2.5.

	Фемінні	Маскулінні
	Критерій U-статистики Манна-Уїтні	
Авторитарний	0,658	0,068
Егоїстичний	0,146	0,706

Агресивний	0,552	0,285
Підозрілий	0,346	0,456
Підпорядковується	0,622	0,091
Залежний	0,245	0,52
Доброзичливий	0,126	0,808
Альтруїстичний	0,941	0,322
Домінування	0,462	0,019
Дружелюбність	0,194	0,339
Суперництво	0,473	0,626
Співпраця	0,96	0,134
Компроміс	0,186	0,621
Уникнення	0,434	0,382
Пристосування	0,455	0,171
Залежність	0,005	0,266
Незалежність	0,091	0,196
Товариськість	0,12	0,035
Нетовариськість	0,212	0,553
Прийняття «боротьби»	0,016	0,414
Уникнення «боротьби»	0,013	0,183

У процесі дослідження ми не виявили різниці між двома умовами. Отже, не існує тенденції, щоб ранги в одній умові були систематично вище (або нижче), ніж ранги в іншій умові.

Відсутність статистично значущих показників міжособистісної взаємодії за гендерною ознакою може пояснюватися кількома факторами. Міжособистісна взаємодія формується під впливом багатьох різнопланових факторів — культурних, соціальних, особистісних. Гендер, хоча й важливий, може не виступати єдиним визначальним фактором, що пояснює взаємодію.

Навіть у межах одного гендеру люди можуть суттєво відрізнятися за характером, стилем спілкування, рівнем емпатії тощо. Через це загальні тенденції можуть згладжуватись, і значущих відмінностей за гендером не видно.

У сучасному суспільстві гендерні ролі поступово стають більш гнучкими, і різниця в соціальних установках щодо «типових» чоловічих і жіночих рис зменшується. Тому міжособистісна взаємодія вивільняється від суворих гендерних обмежень, що може нівелювати статистично значущі відмінності.

У деяких культурах гендерні ролі менш суворо визначені, і різниця між чоловічими та жіночими стилями взаємодії може бути незначною. Наприклад, сучасні тенденції до рівноправності і більшої гнучкості в гендерних ролях можуть стирати традиційні відмінності у стилях поведінки чоловіків і жінок.

Таким чином, відсутність статистично значущих показників міжособистісної взаємодії за гендерною ознакою може свідчити про більш індивідуальний підхід у спілкуванні людей, де особистісні характеристики важать більше, ніж сама гендерна приналежність. Це може відображати сучасні тенденції у зміні ролей та очікувань щодо гендеру.

Наступним кроком було оцінка розміру ефекту для U-статистики Манна-Уїтні. Стандарти інтерпретації розмір ефекту для U-статистики Манна-Уїтні запропоновані Коеном у 1988 році.

Розмір ефекту для U-статистики Манна-Уїтні може бути обчислений за формулою:

$$r (= Z/(\sqrt{Nobs})) \quad \text{(формула 2.2.)}$$

де z – z -показник, $Nobs$ – загальний обсяг учасників.

Відповідно до рекомендацій Коена, це значення вказує на великі відмінності вибірок.

Малий ефект $0,10 - < 0,30$;

Середній ефект $0,30 - < 0,50$;

Високий ефект $> 0,50$.

Зведені данні представлені у табл. 2.6.

	Фемінні	Маскулінні
	r-ефект	
Авторитарний	-0,08	-0,08
Егоїстичний	-0,27	-0,27
Агресивний	-0,11	-0,11
Підозрілий	-0,17	-0,18
Підпорядковується	-0,09	-0,09
Залежний	-0,21	-0,22
Доброзичливий	-0,28	-0,29
Альтруїстичний	-0,01	-0,01
Домінування	-0,13	-0,14
Дружелюбність	-0,24	-0,25
Суперництво	-0,13	-0,14
Співпраця	-0,01	-0,01
Компроміс	-0,24	-0,25
Уникнення	-0,14	-0,15
Пристосування	-0,14	-0,14
Залежність	-0,51	-0,53
Незалежність	-0,31	-0,32
Товариськість	-0,28	-0,29
Нетовариськість	-0,23	-0,24
Прийняття «боротьби»	-0,44	-0,45
Уникнення «боротьби»	-0,45	-0,47

У процесі дослідження ми виявили великі відмінності вибірок за шкалою «залежність» та середні відмінності вибірок за шкалами «незалежність», «прийняття «боротьби» та «уникнення «боротьби».

Гіпотеза дослідження ґрунтувалась на існуванні відмінностей в міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат, які проявляються у стилях спілкування, рівні емоційної чутливості, схильності до конфліктів або співробітництва, а також у пріоритетах під час вибудовування соціальних стосунків. За результатами нашого дослідження гіпотеза не підтвердилась.

3.2 Програма розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку

На основі отриманих результатів, наступним кроком було вирішено розробити програму розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Серед методів роботи розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку найбільш ефективним, на наш погляд, є програма розвитку, яка з одного боку має всі переваги групової терапії, а з іншого – більш короткотривала та відповідає цілям нашого дослідження. Саме тому наступним кроком дослідження стала розробка програми, спрямованої на розвиток міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Мета: розвиток міжособистісної взаємодії у осіб юнацького віку.

Програма розділена на блоки:

Блок 1 спрямований на формування адекватної самооцінки, зняття комунікативних бар'єрів, зниження тривожності.

Блок 2 спрямований на розвиток у осіб юнацького віку навичок спілкування, усвідомлення та вираження своїх почуттів, розуміння та прийняття почуттів оточуючих людей, активізація механізмів самопізнання та самовираження.

Блок 3 спрямований на усвідомлення причин вибору моделі поведінки у різних ситуаціях.

Блок 4 спрямований на формування навичок визначення своєї позиції у скрутних ситуаціях.

Для реалізації програми розвитку нами передбачено 8 групових занять, тривалістю 40 – 60 хвилин.

Заняття 1

Мета: створення сприятливого стану для особистісного саморозкриття.

Необхідні матеріали: маркери, газети, великий лист ватману або папір, ручки,

1.Прийняття правил

Мета: розробити правила, яких необхідно дотримуватись впродовж всього тренінгового курсу; визначити штрафні санкції для порушників.

Хід вправи.

Тренер сповіщає учасникам, що всім, хто бере участь у програмі варто дотримуватися правил. Адже, якщо ці правила заздалегідь не обговорюються і не приймаються, в середині групи можуть виникнути розбіжності і конфлікти. Для попередження конфліктних ситуацій, ведучий пропонує правила роботи. Їх записують на аркуші паперу чи дошці і залишаються на видному місці до кінця всіх занять.

Психолог пропонує основні пункти правил, деякі правила можна доповнювати:

1. Те, що буде відбуватися у групі, не має спричинити негативний вплив на взаємини.
2. Заборонено принижувати або ображати.
3. Заборонено використовувати нецензурні вирази.
4. Звертайтеся один до одного тільки по імені.
5. Висловлюйтесь тільки по одному за раз, і піднімайте руку якщо бажаєте сказати вголос.
6. Вказівки тренера не обговорюються.
7. Ви можете залишити групу в будь-який момент.

Крім того, варто визначити штрафні санкції для порушників, які обраються разом із групою.

2. Вправа «Олексій, апельсин, Амстердам»

Мета: знайомство учасників групи.

Хід вправи: Для того щоб познайомитись, пропоную ми представитись один одному. Кожен із учасників тренінгу по ланцюжку представляє себе групі використовуючи 3 слова:

Слово перше – своє ім'я,

Слово друге – страва, яку любить вживати,

Слово третє – назва міста.

Складність полягає у тому, що всі слова повинні починатися з тієї ж літери, що й ім'я учасника, до того ж за все коло не можна жодного разу повторювати назви страв та міст, які раніше звучали у колі.

Після того, як усі виконають цю вправу, тренер пропонує обговорити цю вправу.

Питання для обговорення: Чи легко вам було виконати цю вправу? [51].

3. Вправа «Уяви своє ім'я»

Мета: здійснити емоційний розігрів.

Хід вправи.

Психолог пропонує учасникам представитися як актор німого кіно, використовуючи міміку та жести. Можна уявляти своє ім'я, зовнішність, манеру поводитися, одягатися, Головне, щоб це було характерним для вас.

4. Вправа «Оголошення»

Мета: навчитись заявляти про себе.

Хід вправи.

Психолог пропонує учасникам розміщувати оголошення про себе в газетах. Реклама повинна бути лаконічною, але при цьому повинна містити якомога більше інформації про автора. Наступним кроком є читання реклами, і обговорення, що є основним: бажання допомогти комусь, щось отримати або заявити про свої здібності. Варто підкреслити, що абсолютно немає значення, чи хоче юнак продемонструвати свої здібності або заявити про своє бажання допомагати іншим, головне – заявити про це [57].

5. Вправа «Яка твоя вага»

Мета: виявити залежність фізичного стану від емоційного настрою.

Хід вправи.

Учасникам пропонується прогулятися по кімнаті, представляючи себе в таких ситуаціях: я отримав погані оцінки, вчитель похвалив мене за хорошу роботу, батьки подарували мені подарунки, посварилися з друзями, моя дівчина або хлопець нарешті повернулася з відпустки, мої батьки не відпускають мене гуляти. Потім, в разі різних переживань, обговорюється внутрішнє відчуття власної ваги. Невдачі, погане самопочуття, зіпсований настрій наповнюють людину вагою – вона не дає змоги сильно пересувати ноги, руки не піднімаються, голова не тримається, все тіло важке. Радість, любов і щастя дарують відчуття польоту і невагомості. Під час заняття учасники можуть говорити про своє самопочуття в кілограмах або тонах.

Ця вправа надає відмінні діагностичні параметри для оцінки емоцій і вражень від окремих рухів або повноцінного заняття з кожним учасником подальшої роботи. Варто зробити табличку в кінці кожного уроку, де зможете позначити «вагу» кожного учасника тренінгу [57].

6. Вправа «Острів»

Мета: розвиток відповідальності.

Хід вправи.

На підлозі з газети викладений невеликий острівцець. Тренер повідомляє, що група, яка потрапила на цей острів, повинна дочекатися рятувальників. Всі учасники встають на «острів» і пересуваються по ньому. Починається «відлив» (тренер прибирає частину газети), «острівцець» зменшується, і діти більше не можуть рухатися, тільки стояти на «острівці». Потім забирається інша частина газети, і «острівцець» стає зовсім маленьким. Тренер максимально зменшує «острів». Нарешті, прибувають рятувальники, і тих, хто залишився «вживих», а «потонулих» перевозять на материк – розсаджують на стільці.

У подальшому обговоренні діти висловлюють, чого вони хотіли більше: залишитися на «острові» або залишитися разом. Всі варіанти правильні. У першому випадку спрацьовує інстинкт самозбереження, закладений в нас природою. Але в деяких випадках, навіть серед людей, людина не може вижити

самостійно. Тому вам потрібно частіше піклуватися не тільки про себе, але і про тих, хто знаходиться поруч.

Нотатки. У групі можуть бути вигнанці, але ці люди особливо сильно витіснені з «острова». У цьому випадку, не зупиняючи гру, тренер повинен кинути йому «рятувальний круг» – покласти газету. В ході обговорення необхідно запитати дітей, чому вони не врятували, а тим більше викинули з острова цього учасника. Якби ситуація була реальною, а не ігровою, чи зробили б вони те саме? Це питання має зачепити всіх і не чекати відповіді. Нехай учасники побудуть один на один з цим питанням [57].

7. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Учасники по черзі мають змогу висловитися про те, як вони почувалися на занятті, що сподобалося, що не сподобалося.

Заняття 2

Мета: формування адекватної самооцінки, зняття комунікативних бар'єрів, зниження тривожності.

1. Вправа «Самопрезентація»

Мета: вміння уявити себе та увійти у контакт із оточуючими.

Хід вправи.

Психолог пропонує кожному учаснику розповісти про себе та про значущі для нього події з позиції того, що викликає:

- Радість,
- Інтерес,
- Здивування.

Після закінчення вправи варто обговорити у групі результати та відчуття після самопрезентації [68].

2. Вправа «Плутанина»

Мета: Подолати тривожність учасників, викликану перебуванням у незнайомому середовищі, тренуватися в умінні вступати у контакт, сприймати та передавати інформацію.

Хід вправи.

Діти беруться за руки і роблять плутанину. Надалі їм потрібно розплутати, не відпускаючи руки.

У ході гри психолог веде такі ролі:

1. прагне зберегти напругу та жагу до змагання. Нагадує про часові межі, створює напругу та творчий запал;
2. підтримує гравців у прагненні розплутатися, нагадує про ставлення один до одного, заохочує перевірити різні варіанти дії.

Після того, як вправу буде виконано, тренер заохочує до обговорення цієї вправи з групою.

Запитання для обговорення: Чи легко вам було виконати цю вправу?

Які враження від гри в учасників? Чи бажають вони чимось поділитись один з одним?

Що, на їхню думку, може підсилити ефективність вирішення завдання?

3. Вправа «Долонька»

Мета: підвищення самооцінки, навчання юнаків вмінню знаходити в інших людях позитивні якості.

Хід вправи.

На аркуші паперу учасники обводять долоньки і всередині контуру пишуть якості, які подобаються в самому собі. Листки передаються по колу, а решта учасників дописує ті якості, які подобаються в господарі долоні. Листки мають бути підписані. Коли «долоньки» повернуться до свого господаря, всі діти дякують один одному. Вкрай важливо зосередити увагу учасників на тому, що пишуться лише позитивні риси.

4. Вправа «Я тебе розумію»

Мета: зняття комунікативних бар'єрів. Розвиток емпатичних здібностей учасників групи, розуміння міміки, жестів, мови рухів тіла.

Хід вправи.

Кожен учасник тренінгу обирає партнера і протягом 2 – 3 хвилин усно повинен описати почуття, настрій, стан, бажання на даний момент. Той, чий стан визначає партнер, повинен спростувати достовірність і правильність і достовірність припущень або підтвердити їх. Обидва учасника мають право коментувати висловлювання один одного.

5. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Чи було корисне це заняття?

Що ви зрозуміли собі у процесі роботи?

Ви у собі відчули зміни?

Заняття 3

Мета: формування адекватної самооцінки.

Необхідні матеріали: папір, ручки.

1. Вправа «Калейдоскоп»

Мета: емоційне розігрів, створення передумов до усвідомлення внутрішніх та зовнішніх проявів емоційних переживань.

Хід вправи.

Психолог пропонує всім учасникам уявити себе будь-якою частиною тіла. Потім психолог називає по черзі емоції, а учасники повинні їх продемонструвати за допомогою обраних частин тіла.

Після виконання вправи учасники діляться своїм спостереженням, що і які емоції було легше передати. Зазвичай, можна помітити, що людина в основному проявляє емоції за допомогою поз, міміки та жестів. Навіть не помічаючи цього, більшості людей допомагає взаємодія за допомогою міміки і жестів. Тому легше виражати емоції руками або обличчям, але не животом або шиєю. Ось чому не всім вдається виконати це завдання або це виявилось кумедним, і це нормально.

2.Вправа «Якби я був...»

Мета: формування навичок саморозкриття.

Хід вправи.

Учасники обирають собі якусь річ (шоколад, олівець, стіл, абажур, тощо) і зануритися у світ цієї речі, уявляти себе цією річчю, відчуває її «характер». Від імені цієї речі кожен по черзі розповідає, як вона себе почуває у навколишньому світі. Про її майбутнє і минуле, про її турботи.

Розповідаючи про не пов'язані між собою випадкові предмети, учасники спонтанно розповідають про себе, що і призводить до формування навичок саморозкриття та управління своїми емоціями.

3.Вправа «Мій сусід зліва»

Мета: розвиток уміння знаходити позитивні якості інших людей.

Хід вправи.

Психолог пропонує учасникам уважно подивитися на сусіда зліва і назвати те, чому він хороший. Коло повинне бути замкнене. Після закінчення закінчення вправи обговорюється чи було приємно чути від інших позитивну оцінку своїх навичок [63].

4.Вправа «Мої сильні та слабкі якості»

Мета: формування навичок адекватної самооцінки.

Хід вправи.

Учасникам пропонується розділити аркуш паперу навпіл і написати сильні сторони на одній стороні, а слабкі – на іншій. Бажаючи можуть представити їх, але не варто змушувати робити це без бажання. Психолог пропонує порівняти кількість плюсів та мінусів і розглянути, чи можливо позбавитися деяких своїх недоліків, і якщо потрібно, то що для це реалізувати. Дуже важливо наголосити, що завжди ж можливість позбутися того, що не подобається в собі, головне, розуміти, що бажаєте змінити в собі, а шлях, як це зробити, можна знайти завжди.

5.Вправа «Кульгава мавпочка»

Мета: зниження емоційної напруги.

Хід вправи.

Учасникам пропонується представити собі кульгаву мавпу, її ходу та кривляння. Потім психолог каже, що він забороняє думати про цю мавпу протягом 2 хвилин. Час засікається. Учасники, які посміхаються, виходять на середину кола. Нарешті, всі учасники опиняються там і весело сміються.

6. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Групі обговорює заняття, що їм сподобалося, що не сподобалося. Яка вага кожного учасника?

Заняття 4

Мета: розвиток у осіб юнацького віку навичок спілкування, усвідомлення та вираження своїх почуттів, розуміння та прийняття почуттів оточуючих людей, активізація механізмів самопізнання та самовираження.

1. Вправа «Три закони спілкування»

Мета: розвинути навички невербального спілкування, групової дискусії, логічного мислення.

Хід вправи.

Учасники діляться на дві групи (земляни та інопланетяни). Земляни покидають аудиторію. Інопланетяни, що залишилися, отримують інструкцію: «На вашу планету прилетів корабель із Земляни. Їм доручено завдання будь-якими способами з'ясувати правила, якими ви керуєтеся при спілкуванні з гостями планети.

Ці правила такі:

Землянам чоловічої статі можуть відповідати тільки особи жіночої статі вашої планети, і на всі питання тільки так.

Землянам жіночої статі на всі їхні запитання відповідають тільки інопланетяни чоловічої статі, і завжди немає.

Контакти між особами однієї статі з різних планет неможливі (відмова демонструється невербально, без слів, але виразно)».

Заходять земляни.

Інструкція, яку отримають Земляни «Ви прилітаєте на планету з інопланетянами, на якій діють три закони, притаманні їхньому спілкуванню. Ви можете будь-якими способами встановлювати контакт з Інопланетянами. Ваше завдання – дізнатися що це за закони. Для цього у вас є до 15 хвилин, але ви можете зупинити гру, коли будете готові дати відповідь».

Протягом певного часу команди спілкуються за допомогою невербальних жестів, і намагаються дати відповідь на запитання.

Запитання для обговорення: Як ви почуваетесь? Що зараз відбувалося? Запитання до «землян»: Що допомогло групі дійти рішення? Що б ви зробили інакше, якби вам довелося знову виконувати таку вправу? [64].

2. Вправа «Завершення пропозиції»

Мета: розвиток комунікативної компетенції.

Хід вправи.

Психолог викликає чотири добровольці. Вони спілкуються окремо від основної групи.

Психолог пропонує одному з добровольців розповісти про щось, що сталося якось з ним у реальному житті. При цьому дотримуватись умови: оповідач не закінчує кожну із своїх пропозицій. Замість нього це роблять три інших учасника по черзі.

Інтрига полягає в тому, що в кінці оповідач вибирає з трьох 3 осіб, на його думку, людину, найбільш близьку до того, що він сам хоче сказати.

Після кількох історій відбувається обговорення:

- Як ви можете здогадатися про те, що не домовив співрозмовник?
- Можливо, у учасників, які спостерігали за вправою виникли якісь свої варіанти?

3. Вправа «Плутанина»

Мета вправи: Подолати тривожність учасників, викликану перебуванням у незнайомому середовищі, тренуватися в умінні вступати у контакт, сприймати та передавати інформацію.

Хід вправи.

Діти беруться за руки і роблять плутанину. Надалі їм потрібно розплутати, не відпускаючи руки.

У ході гри психолог веде такі ролі:

1. прагне зберегти напругу та жагу до змагання. Нагадує про часові межі, створює напругу та творчий запал;

2. підтримує гравців у прагненні розплутатися, нагадує про ставлення один до одного, заохочує перевірити різні варіанти дії.

Після того, як вправу буде виконано, тренер заохочує до обговорення цієї вправи з групою.

Запитання для обговорення: Чи легко вам було виконати цю вправу?

Які враження від гри в учасників? Чи бажають вони чимось поділитись один з одним?

Що, на їхню думку, може підсилити ефективність вирішення завдання?

5. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Групі обговорює заняття, що їм сподобалося, що не сподобалося. Яка вага кожного учасника?

Заняття 5

Мета: усвідомлення причин вибору моделі поведінки у різних ситуаціях.

1. Вправа «Розтисніть кулак»

Мета: емоційний розігрів.

Хід вправи.

Учасникам пропонується розбитися на пари: один з них стискає кулак, а інший намагається розтиснути пальці за хвилину. Потім змінюються ролі, і ситуація повторюється. Далі слідує обговорення. Кому і як це вдалося зробити.

Можливі варіанти: силою, проханням, легкими погладженнями.

Психолог питає: «Чи завжди можна використовувати силу? Як це можна зробити по-іншому?»

Нотатки. Потрібно попередити юнаків, що не треба ламати пальці партнера, розтискати кулак треба, не завдаючи болю [12].

2. Вправа «Уявлення героїв»

Мета: розвиток вміння розуміти себе та інших людей.

Хід вправи.

Учасникам пропонується згадати героїв казки:

1. Які залежні і невпевнені у собі, не вміють витримати вплив.
2. Які активно нав'язують свою думку іншим, вважають, що вони знає все, вимагають підпорядковуватись.
3. Які не вірять у власні сили, чекають на невдачі, песимістично дивляться на світ.

Герої записуються на дошці.

3. Вправа «Проблеми героїв»

Мета: розвиток навички справлятися з проблемами поведінки.

Хід вправи.

Учасникам тренінгу пропонують подумати та озвучити, що потрібно змінити в собі героям казок. З учнями обговорюється, як героям потрібно реалізувати дані рекомендації у житті.

5. Вправа «Вуха-ніс»

Мета: розвиток здатності зберегти спокій у стресовій ситуації.

Хід вправи.

Психолог розповідає, що корисно не кричати на людину, не засуджувати, не ображати, не заражатися чужими нападками або не реагувати на крики, в такій ситуації можна запропонувати дітям згадати ситуації, в яких їх

звинувачували в чужих нападках в конфлікті. Що сталося? Щоб конфлікт не переріс у ворожість, необхідно вміти внутрішньо дистанціюватися від стресових ситуацій і налаштовуватися на конструктивні рішення. Учасники діляться на пари: перший буде вовком, інший буде кроликом. Вовк кричить і засуджує, кролик цього дуже боїться, йому потрібно навчитися тримати удари. Його завдання не слухати вовків. І запам'ятовуйте свої думки і почуття, які виникають в цей час, спостерігаючи за рухами кінчиків його вух і носа.

На виконання вправи відводиться 2 хвилини, після чого учасники міняються ролями. Після виконання завдання обговорення буде виглядати наступним чином: Які емоції відчув партнер по ролі? Чи було важко виконати завдання і чому? Що потрібно зробити, щоб зупинити напад вовка? [57].

6.Вправа «Посидіть так, як сидить...»

Мета: зняття емоційної напруги.

Хід вправи. Психолог пропонує учасникам посидіти на своїх стільцях так, як сидів би: начальник поліції, курка на сідалі, король, злочинець на допиті, суддя, слон, жираф, пілот, маленька мишка, метелик тощо.

7. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Обговорюється заняття та «вимірюється вага».

Заняття 6

Мета: формування навичок визначення своєї позиції у скрутних ситуаціях.

1.Вправа «Це Я»

Мета: емоційне розігрів.

Хід вправи.

Один з учасників виходить на середину. Перед ним постає завдання – будь-яким жестом показати свій характер чи якусь межу. Решта має вгадати, що він хотів сказати. Той, хто вгадав, займає місце на середині.

2. Вправа «Так – ні»

Мета: усвідомлення відчуттів, що виникають у момент відстоювання позиції, пошук невербальних ознак власної впевненої поведінки.

Хід вправи. Учасники діляться на пари, один каже «так», інший вимовляє «ні», голос повинен поступово підвищуватися. При цьому кожен приймає впевнену позу. Завдання – переконати партнера. Далі йде дискусія на основі наступних питань: Чи можна було переконати партнера, не кричачи і не змінюючи пози? Що це була за поза і чи допомогла вона? Як ваш партнер розпізнав її? Чи хоче ця людина бачити вас знову? Як, на вашу думку, має виглядати впевнена в собі людина? Що з цього виходить? Чи можна відмовити людині і при цьому зберегти з ним хороші відносини? [28].

3. Вправа «Скажи «ні»

Мета: формування навичок гідної відмови.

Хід вправи.

Викликаються добровольці: один вимагатиме щось задумане, а другий намагається йому відмовити. Якщо вам потрібна підтримка, ви можете покликати інших учасників на допомогу. Вам дається 5 хвилин на те, щоб розіграти сцену. Обговорення виглядає наступним чином. Коли вам вдалося легко поступитися, відмовляючи чи вимагаючи? Чи допомагав вам асистент досягти мети? У реальному житті вам потрібно втручатися, щоб відстояти свою позицію і допомогти комусь? [28].

4. Вправа «Ніж і масло»

Мета: розвиток вміння долати страх перед неприємною ситуацією.

Хід вправи.

Учасники встають лицем до лиця в два ряди, піднімають праву руку і одночасно ритмічно рухають нею вгору-вниз, як ножем. Кожен повинен пройти через це пристосування по черзі. Той, хто закінчив шлях, стає в кінці черги, а той, хто встав першим, проходить через лінію. Далі – обговорення про те, як було простіше уникнути ударів, йдучи по своїй доріжці або бігаючи в поспіху,

не замислюючись. Юнак повинен усвідомлювати необхідність планувати дії в складних ситуаціях,

Примітка. Необхідно попередити всіх, що бити не можна, потрібно просто піднімати і опускати руки. Той, хто помічений у виконанні спеціального завдання болю, виводиться з шеренги [28].

5. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи. Обговорюється заняття.

Заняття 7

Мета: розвиток навичок розуміння та прийняття почуттів оточуючих людей, активізація механізмів самопізнання та самовираження.

1. Вправа «Наосліп через лабіринт»

Мета: Навчити дітей знаходити взаєморозуміння з людьми у ситуації, коли потрібно керувати ними, і навіть передавати інформацію з допомогою різних засобів, як вербальних, і невербальних. Розвиток довіри, порозуміння учасників.

Хід вправи.

На підлозі приміщення, де проводяться заняття, зображується лабіринт. Він може бути намальованим, викладеним із газетних аркушів, збудованим зі стільців або спорудженим ще якимось подібним способом.

Психолог: «Вам необхідно поділитися на пари. Один учасник з кожної пари проходить лабіринт із заплющеними або зав'язаними очима, а другий, перебуваючи з іншого боку, керує його рухами. Потім ви міняєтеся ролями.»

Після того, як вправу буде виконано, психолог пропонує обговорити цю вправу з групою.

Запитання для обговорення: Що кому було простіше бути виконавцем або керівником, з чим це пов'язано? Які емоції виникали в тому та в іншому випадку? Що перешкоджало порозумінню, а що, навпаки, полегшувало його?

2. «Мовна машина»

Мета: розвиток комунікативної гнучкості, мовного чуття.

Хід вправи:

Психолог викликає чотирьох добровольців. Їм повідомляють, що потрібно зараз всім разом розповісти казку «Колобок». Один доброволець відповідає за іменники, займенники та власні імена. Другий відповідає за дієслова та дієприслівники. Наступний – за прикметники та причастя (злий, хто йде та ін.). Останній – за всі інші слова (прийменники, спільки, частки, числівники, прислівники).

Психолог дає завдання, учасники починають розповідати казку. Всі інші спостерігачі.

Наприкінці проводиться обговорення:

- Яке враження безпосереднього учасника?
- Яке враження у спостерігачів?
- Чому так важко розмовляти разом?
- Якби завжди було так важко говорити, хіба люди більше б мовчали?

[62].

3. «Зіпсований телефон»

Мета: Показати спотворення інформації в процесі комунікації в один бік, без підтвердження розуміння та уточнюючих питань, та органічно перейти до розмови про причини виникнення конфліктних ситуацій.

Психолог каже, що потрібні добровольці 4 чоловіка. Вони повинні розрахуватися по порядку і піти за двері подалі, щоби нічого не чути і не бачити. Психолог дістає аркуш із великою за сюжетом картинкою: малюнок, картина, репродукція, фотографія тощо. Загальні вимоги до картини:

- 1) незнайомий для дітей матеріал (не зі шкільної програми);
- 2) велика кількість дійових осіб, багатофігурна ситуація.

Психолог запитує: «Хто хоче дослідити свою зорову пам'ять?». Хтось відгукується. «Зараз я протягом 30 секунд показуватиму тобі картину. Ти маєш дуже уважно її розглянути, а потім з подробицями описати зміст тим, хто увійде до нас в кімнату. Опис має бути невербальний – мімікою та жестами».

Картинка в жодному разі не показується глядачам (для того, щоб вони не підказували, і їм було цікаво). Психолог каже: «Дивися і запам'ятай». Потім викликає першого із черги за дверима і каже йому: «Зараз тобі розкажуть зміст деякої картинки. Будь уважний, запам'ятай все якнайповніше і точно, бо тобі доведеться те саме переказати наступному». Останній учасник має словами описати ситуацію, яку перед ним зображували.

Учасникам пропонується по черзі озвучити картки із текстом, приготовані заздалегідь. При цьому можна брати слова автора, можна – слова персонажів. Кількість слів на картці: 10 – 20. Психолог акцентує увагу учасників на тому, що, отримавши картку до рук, насамперед треба прочитати її, продумати інтонацію і лише потім озвучити. Озвучивши, учасник залишає поки що картку у себе.

Після того, як вправу буде виконано, психолог пропонує обговорити цю вправу з групою.

5. Рефлексія

Мета: отримання зворотного зв'язку.

Хід вправи.

Чи було корисне це заняття?

Що ви зрозуміли собі у процесі роботи?

Ви у собі відчували зміни?

Заняття 8

Мета: актуалізація знань, набутих на заняттях.

Необхідні матеріали: папір, ручки.

1. Вправа «Атоми»

Мета: емоційний розігрів.

Хід вправи.

Учасники заплющують очі і пересуваються по кімнаті, коли відбувається зіткнення необхідно вирішити конфлікт.

2. Вправа «Ситуація в автобусі»

Мета: розвиток вміння аналізувати ситуації.

Хід вправи.

Учасникам пропонується згадати конфліктну ситуацію з кондуктором в автобусі і проаналізувати її.

3. Вправа «Антивчас»

Мета: формування навичок уникнення конфліктних ситуацій.

Хід вправи.

Учасникам рекомендується згадати неприємну ситуацію і розповісти про неї. Потім потрібно детально обговорити цю ситуацію, реконструювати хід подій від кінця до початку і знайти відповідь на питання. Де знаходяться вузли конфлікту? Як я можу цього уникнути? Потім ситуація розігрується за іншим сценарієм з корекцією. Психологу потрібно запитати дітей: якби вони планували свої дії заздалегідь, чи змінилося б щось у їхньому житті? Уникнення конфліктів – це прояв слабкості, але вчинок розумної і зрілої людини [62].

4. Вправа «Ненаселений острів»

Мета: формування вміння приймати оцінку себе з боку.

Хід вправи.

Учасникам дається вступна ситуація: група з 3 чоловік закидається на безлюдний острів, і завдання полягає в тому, щоб вижити. А вижити можна тільки поруч з людьми, які вміють щось робити і володіють відмінними особистими якостями. Кожен учасник повинен вибрати двох партнерів і пояснити свій вибір. Самого партнера можна вибирати кілька разів. На закінчення психолог зазначає, що він взяв з собою на острів всіх дітей, тому що всі вони володіють величезною кількістю незвичайних і чудових людських якостей.

5. Вправа «Валіза»

Мета: закріплення отриманих навичок, усвідомлення їхньої цінності.

Хід вправи.

Психолог оголошує, що заняття підходять до завершення. В ході заняття учасники придбали певні навички та досвід. Їм пропонується зібрати для себе «валізу» з того, що вони заробили на заняттях і що вони хочуть реалізувати в житті. Всі пропозиції записуються на папері, зачитуються і передаються модератору [22].

6. Рефлексія

Мета: актуалізація знань.

Хід вправи.

Психолог висловлює побажання, щоб знання, які були засвоєнні на заняттях принесли користь у житті та прощається з групою.

Висновки до Розділу 3

Емпіричне дослідження проводилось на основі чотирьох методик: «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі), «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем), «Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса) та «Q-сортування» (В. Стефансона).

Обробивши результати за методикою «Маскулінність-Фемінність» (С. Бем) ми визначили, що більшість осіб юнацького віку мають андрогінний тип. У таких людей виражені як чоловічі, так і жіночі риси характеру і поведінки.

За методикою «Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі) найвищий показник за шкалою «егоїстичний» прослідковується в адаптивній поведінці. Цей рівень виділяє певні наявні егоїстичні риси, такі особи орієнтовані на себе, мають схильність до суперництва. Великому відсотку жінок найбільший показник за шкалою «залежний» належить адаптивній поведінці. Таким особам притаманна конформність, м'якість, довірливість, схильність до захоплення оточуючими, ввічливість, вони, зазвичай, чекають допомоги і порад. За шкалою «домінування», позитивний результат домінує над негативним, це свідчить про прагнення лідерства у спілкуванні та

домінування. За шкалою «дружелюбність» більшість чоловіків та половину жінок має позитивний результат, що вказує на прагнення особистості встановити доброзичливі відносини і співпрацювати з оточуючими. Іншій половині жінок шкалою «дружелюбність» характерний результат негативний, він характеризується проявом позиції до агресії та конкурентості, це заважає співпраці та успішній спільній діяльності.

За методикою «Стиль поведінки в конфлікті» К. Томаса більшість осіб юнацького віку проявляють «компроміс». Такі особи здатні поступатися своїми інтересами в міжособистісній взаємодії, щоб уникнути конфліктної ситуації.

Методика методикою «Q-сортування» В. Стефансоним визначала тенденцію до залежності в міжособистісних стосунках. Це свідчить про те, що особи внутрішнє прагнуть до прийняття групових цінностей та стандартів: морально-етичних та соціальних. Тенденція до товариськості характеризує особу як контактну, прагнучу створити емоційний зв'язок як у групі, до якої приналежна, так і за межами цієї групи. Тенденція до уникнення «боротьби» характеризує прагнення уникати взаємодії, зберігати нейтральне положення в групових конфліктах та суперечках.

У процесі обробки даних ми виявили відсутність різниці між двома умовами. Отже, не існує тенденції, щоб ранги в одній умові були систематично вище (або нижче), ніж ранги в іншій умові. З цього ми робимо висновок що гіпотеза не підтвердилась. Відсутність статистично значущих показників міжособистісної взаємодії за гендерною ознакою може пояснюватися безліччю факторів.

Серед методів роботи розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку найбільш ефективним, на наш погляд, є програма розвитку, яка з одного боку має всі переваги групової терапії, а з іншого – більш короткотривала та відповідає цілям нашого дослідження. Саме тому наступним кроком дослідження стала розробка програми, спрямованої на розвиток міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

ВИСНОВКИ

Юнацький вік – це період життя між підлітковим і дорослим віком. Він характеризується певним внутрішнім дискомфортом. Його зміст пов'язаний з формуванням процесів професійного та особистісного самовизначення. Тому цей віковий етап часто перебуває в зоні підвищеного ризику.

Кожен вік має певні особливості, особливо юнацький, який є проміжком між дитинством і дорослістю. Хлопці мають вік від 17 до 21 року, а дівчата – від 16 до 20 років. У багатьох випадках юнацький вік триває до 25 років. У цьому віці завершується фізична зрілість, у тому числі статеві. У психологічному плані головною особливістю цього періоду є вступ у самостійне життя, коли здійснюється професійний вибір і кардинально змінюється соціальна позиція.

Ключовими мотиваторами цієї вікової групи є пошук свого місця в житті та формування світогляду, пізнавальної активності та самосвідомості. Провідний вид діяльності у позиції діяльнісного підходу – це навчально-професійна діяльність та самовизначення.

У юнацькому віці зазнають нового розвитку механізми ідентифікації та відокремлення. Загострюється здатність до емпатії та співпереживання з іншими. У юнацькому віці змінюються соціальні пріоритети особистості. Усі вчені, що досліджували юнацтво, визнають те, що величезне значення для юнацтва має спілкування з однолітками. Психологія спілкування в юнацькому віці ґрунтується на суперечливому переплетенні двох бажань: відокремлення (приватизації) і приналежності, тобто причетності, прагнення до включення в групу або спільноту.

Як біологічне явище, стать належить до особливостей індивіда. Вона визначається при зачатті і є незмінним. Статева приналежність тісно пов'язана із гендерною ідентичністю особистості.

Фемінність і маскулінність впливають на формування людини як особистості.

Статева ідентичність є складовою статевої свідомості. Люди сприймають себе як представників певної статі. Соціальним проявом гендерної ідентичності є рольова приналежність до тієї чи іншої статі. Психологічне гендерне формування – це аномальне вираження певної поведінки, почуттів, установок та ідей. Це аномальний прояв почуттів, установок та ідей, пов'язаних зі статевими ролями. Сексуальна ідентичність – це сукупність соціальних процесів та психологічних уявлень про власну стать.

Існує великий масив даних про відмінності в психологічних рисах між чоловіками та жінками. Багато досліджень також було проведено щодо відмінностей у здібностях.

Підсумовуючи теоретичний огляд ми можемо сказати, це дуже важливий період для осіб юнацького віку, зокрема, для розвитку та вдосконалення саме міжособистісної взаємодії.

На основі проведеної діагностики особливостей міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку, було встановлено, що у більшості осіб юнацького віку прослідковується егоїстичність. Майже всі особи юнацького віку чоловічої та жіночої статі мають андрогінний тип. Більшість осіб проявляють компроміс в міжособистісній взаємодії. Чоловіки юнацького віку прагнуть уникати боротьби, а жінки виявляють тенденцію до залежностей в міжособистісній взаємодії.

Під час кількісної та якісної обробки емпіричних даних не було виявлено статистично значущих відмінностей між фемінним та маскулінним гендерами. Це є підставою, щоб зазначити, що гендер не виступає єдиним визначальним фактором, що пояснює взаємодію. У сучасному суспільстві гендерні ролі поступово стають більш гнучкими, і різниця в соціальних установках щодо "типових" чоловічих і жіночих рис зменшується. У деяких культурах гендерні ролі менш суворо визначені, і різниця між чоловічими та жіночими стилями взаємодії може бути незначною.

Таким чином, відсутність статистично значущих показників міжособистісної взаємодії за гендерною ознакою може свідчити про більш

індивідуальний підхід у спілкуванні людей, де особистісні характеристики важать більше, ніж сама гендерна приналежність. Це може відображати сучасні тенденції у зміні ролей та очікувань щодо гендеру.

Гіпотеза дослідження, яка ґрунтувалась на існуванні відмінностей в міжособистісній взаємодії юнаків та дівчат, які проявляються у стилях спілкування, рівні емоційної чутливості, схильності до конфліктів або співробітництва, а також у пріоритетах під час вибудовування соціальних стосунків, не підтвердилась.

Серед методів роботи розвитку міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку найбільш ефективним, на наш погляд, є програма розвитку, яка з одного боку має всі переваги групової терапії, а з іншого – більш короткотривала та відповідає цілям нашого дослідження. Саме тому наступним кроком дослідження стала розробка програми, спрямованої на розвиток міжособистісної взаємодії осіб юнацького віку.

Проведене нами дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми, таким чином перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у дослідженні вивчення гендерної соціалізації у юнацькому віці, розвитку емоційного інтелекту та емпатії у юнацькому віці, впливу гендерної ідентичності на розвиток самооцінки та впевненості у спілкуванні та порівнянні різних культурних аспектів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алпатова О. В. Вікова психологія. Київ : НАУ. 2017. 140 с.
2. Бабаян, Ю. О. Гендерні особливості конфліктної поведінки в юнацькому віці. [Електронний ресурс]. *Актуальні проблеми психології*. 2015. №38. Режим доступу : http://journals.urau.ua/index.php/2072-г_4772/article/view/44651. (дата звернення : 05. 10. 2024.)
3. Бантишева О. О. Гендерно-вікові особливості схильності осіб юнацького віку до активної поведінки. *Молодий вчений*. 2016. № 1 (28). С. 58-63.
4. Бех І. Д. Виховання особистості : Підручник. Київ : Либідь. 2008. 848 с.
5. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання. Київ : ІЗМН. 1998. 204 с.
6. Бех І. Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*. 2001. №2. С. 16-23.
7. Бісик Н. М. Культура міжособистісних взаємин старших підлітків. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2003. Вип. 13. С. 112-114.
8. Будур І. М. Проблема формування згуртованості в психології. *Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. сил. Соц. філос., психологія*. 2009. Вип. 2 (33). С. 214-221.
9. Виговський С. Є. Емпатія як чинник розвитку смислової сфери особистості в юнацькому віці : автореф.дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Одеса. 2013. 23 с.
10. Вовк Л. М. Формування гендерної культури особистості у національній системі освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2014. № 6 (145). С. 53-57.
11. Воропаєва В. Г. Проблема кризи ідентичності в умовах глобалізації та інформаційного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія «Філософія. Культурологія». 2012. № 2. С. 35-40.

12. Вправа «розтисни кулак» - студопедія. Режим доступу : <https://yak.koshachek.com/articles/vprava-roztisni-kulak-studopedija.html> (дата звернення : 24.09. 2024.)
13. Городнова Н. М. Гендерний розвиток особистості. Київ : Шкільний світ. 2008. 128 с.
14. Гаврюшенко В. В. Теоретичний аналіз проблеми міжособистісної взаємодії. *Вісник Національної академії оборони України*. 2009. № 2 (10). С. 73-76.
15. Гришак С. М., Калько І. В. Сутність та особливості гендерної культури як теоретичне підґрунтя її формування у студентської молоді. *Науковий вісник Донбасу*. 2015. № 4 (28). С. 1-12.
16. Джаббарова Л. В. Особливості взаємозв'язку психологічного благополуччя з особистісною та соціальною ідентичністю : дис. ... канд. психол. Наук. Харків : Харківський національний університет. 2020. 251 с.
17. Еріксон Е. Х. Ідентичність : юність і криза. М. : Видавнича група «Прогрес». 1996. 344 с.
18. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка. 2007. 328с.
19. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В. Психологія спілкування : навчальний посібник. Харків : НФаУ. 2011. 132 с.
20. Карпенко Є.В. Вікова та педагогічна психологія: Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посіб. Дрогобич: Посвіт. 2014. 152 с.
21. Кашпур Ю. М. Наукова інтерпретація узагальнених гендерних та сексуальних стереотипів : їх вплив на розвиток фізичного образу «я» підлітка. *Наукові записки РДГУ*. 2007. Вип. 37. С. 86-89.
22. Кирпенко Т. М., Бохонкова Ю. О. Механізми психологічного самозахисту підлітків. Северодонецьк. 2017. 176с.
23. Кізь О. Б. Маскулінність-фемінність у засвоєнні статевих ролей вихованцями інтернатних закладів. *Наук. записки Тернопільського державного пед. ун-ту ім. В. Гнатюка*. Серія : Педагогіка. 2000. № 4. 3843 с.

24. Кікінежді О.М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : монографія. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан. 2011. 400 с.

25. Кірющенко, В. Л., Гарькавець С. О. До проблеми гендерної рівності в Україні [Електронний ресурс]. Соціально-психологічний та філософський підхід до проблем сучасного матеріали наук. конф. Сєвєродонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. С. 142-144. Режим доступу : <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/635>. (дата звернення : 26.08. 2024.)

26. Коваленко О. Г. Історія вивчення міжособистісних стосунків. *Зб. наук. Праць*. Харків : ХДПУ. 2000. Вип. 13. С. 39-45.

27. Коломієць Т.В. Особливості емпатійної міжособистісної взаємодії в юнацькому віці. Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушицького. 2015. 23 с.

28. Комунікації без конфліктів. Режим доступу : <https://kyiv.dityvmisti.ua/spilnota-pokolinnya-z/komunikatsiyi-bez-konfliktiv/> (дата звернення : 25.09. 2024.)

29. Кондратюк А. Ю., Литвиненко А. Ю. Гендерні відмінності самореалізації особистості в юнацькому віці. Психологія : реальність і перспективи. *Збірник наукових праць РДГУ*. 2014. № 3. С. 73-75. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2014_3_24. (дата звернення : 28.08.2024.)

30. Корнієнко О.В. Безпека життєдіяльності та підтримання психосоматичного здоров'я молоді : Монографія. Київ : «Київський 38 університет». 2004. 264 с.

31. Корольчук В.М. Стресостійкість і адаптивний потенціал особистості в стресогенних умовах. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Випуск 82. Т. І. Чернігів. 2010. С. 126-136.

32. Костюк Г. С. Навчання і психічний розвиток учнів // Психологічна наука, вчитель, учень / За ред. В. І. Войтка. Київ. 1979.

33. Котлова Л.О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці. Педагогічна освіта : Теорія і практика.

Психологія. Педагогіка : зб.наук.пр. Київ.ун-т ім. Б. Грінченка; редкол.: Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Безпалько О.В . [та ін.]. Київ : ун-т ім. Б. Грінченка. 2013. №19. С. 95-99.

34. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування : навчальний посібник. Київ : ДАКККиМ. 2010. 273 с.

35. Кучук Г. А. Гендерна рівність і рівність чоловіка і жінки : правовий дискурс. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 3. С. 24-26.

36. Левченко О. П. Лінгвістичні дослідження гендеру в Україні. Комп'ютер. Комунікація : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки. 2017. С. 74-83.

37. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ.: Видавництво ТОВ «КММ». 2006. 240 с.

38. Максименко С. Д., Кузікова С. Б., Зливкова В. Л. Особистість як суб'єкт подолання кризових ситуацій : психологічна теорія і практика : монографія. Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка. 2017. 540 с.

39. Максименко С.Д., Сердюк Л.З. Психологічна основа самореалізації особистості : структура і функція. Актуальні проблеми психології : *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка*. 2016. № 9(9). С. 6-13.

40. Массанов А. В. Психологічний супровід удосконалення особистості майбутніх фахівців. *Наука і освіта*. 2009. № 5. С. 94-98.

41. Массанов А. В. Психологічні бар'єри в професійному самовизначенні особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.07. Одеса. 2010. 38 с.

42. Методика «Q-сортування» (В.Стефансон) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <https://vseosvita.ua/library/embed/01003fog-cc9e.doc.html>. (дата звернення : 18.09.2024.)

43. Методика «Маскулінність-фемінінність» Сандри Бем [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу : <https://studfile.net/preview/9738706/page:11/> (дата звернення : 17.09.2024.)

44. Москалик Г. Ф. Гендерні конфлікти студентів. *Соціальна філософія та філософія історії*. 2017. №11 С. 93-100.

45. Олексієнко С.Б. Психологічні особливості інтерпретації невербальної поведінки особистості, яка здійснює протиправну діяльність : дис. ... канд. психол. наук / Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький. 2004. 179 с.

46. Онуфрієва Л. А., Чайковська О. М. Психологія міжособистісних взаємин та комунікації : навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В. 2021. 128 с.

47. Орищенко О. А. Емпатія та гендер : пошук індивідуальних відмінностей. *Наука і освіта*. 2012. № 6. С. 145-149.

48. Пернарівська Т. П. Міжособистісні відносини й особливості їх прояву в студентському середовищі. *Теоретико методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2010. Вип. 14, книга 2. С. 456-463.

49. Пилипенко Л. І. Самовизначення особистості в міжособистісних взаєминах як фактор розвитку її духовності. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка Національної АПН України*. 2011. Т.ХІІІ, ч. 4. С. 267-274.

50. Піаже Ж. Ф. Вибрані психологічні праці 680 с.

51. Погребняк І. В. Лідерствослужіння. 2022. Київ. Київський університет імені Бориса Грінченка. 2022. 31с.

52. Рябушенко А. Є. Гендерна роль жінки в політиці України. *Регіональна політика : історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація : зб. наук. праць : в 2-х ч. / Мін-во освіти і науки України ; Київ. нац. ун-т буд-ва і архіт. та ін. ; редкол. : П. М. Куліков (голова) [та ін.]. Київ ; Тернопіль : Економічна думка. 2016. Вип. ІІ, ч. 2. С. 272-276.*

53. Скрипченко О. В. Вікова та педагогічна психологія. Київ : Просвіта, 2001. 248 с.

54. Словник гендерних термінів. Гендер. ЧНУ : Центр гендерних досліджень і комунікацій. 2016. С. 45.

55. Соціально-психологічна профілактика стресів та стресових розладів в учнів та студентів : навч. посіб. / [за ред. В.Г. Панка, І.І. Цушка]. Київ : Ніка-Центр. 2007. 164 с.

56. Соціально-психологічний практикум [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/avtorlek/13/18.pdf>. (дата звернення : 06. 09. 2024.)

57. Твердохліб В. В. Вплив психологічних бар'єрів підлітків на спілкування з дорослими. Київ. 2022. 93с.

58. Тест за методикою К. Томаса «Визначення стилю поведінки в конфліктній ситуації» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://osnova.com.ua/test-za-metodikoyu-k-tomasa-viznachennya-stilyu-povedinki-v-konfliktniy-situatsii/>. (дата звернення : 18.09.2024.)

59. Тест міжособистісних відносин Лірі [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу : <http://psychologis.com.ua/1-174.htm>. (дата звернення : 17.09.2024.)

60. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь. 2003. 376 с.

61. Титаренко Т. М. Особистісні кризи студентського віку : 3б. наук. статей. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. 2001. 110 с.

62. Тренінг «Вирішення конфліктів». Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/embed/0100e6tn-5bef.docx.html> (дата звернення : 26.09. 2024.)

63. Тренінг на тему: «Піклуйся про своє здоров'я». Режим доступу : <https://naurok.com.ua/trening-pikluysya-pro-svoe-zdorov-ya-64129.html> (дата звернення : 22.09. 2024.)

64. Успішна комунікація у класі: 5 дієвих вправ. Режим доступу : <https://naurok.com.ua/post/uspishna-komunikaciya-u-klasi-5-dievih-vprav> (дата звернення : 23.09. 2024.)

65. Хавлін Т. В. Гендерні ролі як символічні системи соціокультурного розвитку суспільства : автореф. дис... канд. соціол. Наук. Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків. 2009. 20 с.
66. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник. Бердянськ : БДПУ. 2016. 193 с.
67. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор. 2007. 640 с.
68. Шейко Д. О. Особливості соціального інтелекту в осіб юнацького віку з різними видами самопрезентації в соціальних мережах. 2022. 67с.
69. Юрович С. М. Психологічні особливості юнацького віку. Рекомендовано Вченою радою Білоцерківського інституту неперервної професійної освіти ДЗВО «УМО» НАПН України (протокол № 3 від 19.03. 2024 року). 2023. 327 с.
70. Юрченко В.М. Теоретико-методологічні засади дослідження психічних станів людини : дис. ... докт. психол. наук. Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ. 2009. 412 с.
71. Abraham K. G. The relation between identity status and locus of control among rural high school students. *Journal of Early Adolescence*. 1983. P. 257-264.
72. Adams G. R., Fitch S. A. Psychosocial environments of university departments : Effects on college students' identity status and ego stage development. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1983. P. 1266-1275.
73. Aikhenvald A. Y. How Gender Shapes the World. Oxford : Oxford University Press. 2016. 304 p.
74. Blustein D. L., Phillip. S. D. Relation between ego identity statuses and decision-making styles. *Journal of Counseling Psychology*. 1990. P. 160-168.
75. Boyes M. C., Chandler M. Cognitive development, epistemic doubt, and identity formation in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 1992. P. 277-304.

76. Cramer P. Identity change in adulthood : The contribution of defense mechanisms and life experiences. *Journal of Research in Personality*. 2004. P. 280-316.
77. Deutch M. Distributive justice. A Social-psychological perspective. New Heaven and London : Yale Univ. Press. 1985. 328 p.
78. Ellis A., Bernard M. Emotive behavioral approaches to childhood disorders : Theory, Practice and Research. The U.S.A : Springer Science + Business Media Inc. 2006. 474 p.
79. Fitch S. A., Adam, G. R. Ego identity and intimacy status : Replication and extension. *Developmental Psychology*, 19. 1983. P. 839-845.
80. James W. The Principles of Psychology, Volumes I and II. Cambridge, MA : Harvard University Press. 1983. 688 p.
81. James, W., Bowers, F., Skrupskelis, IK. Cambridge, Harvard University Press. 1975. P 27-33.
82. Katz D., Schanck R.L. Social Psychology. New York : John Wiley & Sons. 1938. P 1-12.
83. Knaus W. Rational Emotive education. : [electronic sources] URL: [http : // www.rebtnetwork.org](http://www.rebtnetwork.org).12. (date of access : 29.09.2024.)
84. Kroger J. Identity Development : Adolescence through adulthood. Oaks, Calif. : Sage Publications. 2007. P 305.
85. Kroger J. Why Is Identity Achievement So Elusive Identity: An International Journal of Theory and Research, Lawrence Erlbaum Associates, Inc. 7 (4). 2007. P. 331-348.
86. Kroger J., Green K. The convergence of self, ego, and identity during late adolescence : A Rasch analysis. Manuscript submitted for publication. 2007.
87. Maslow A. Motivation and Personality. 2nd ed. New York : Harper and Row. 1970. 292 p.
88. Schutz W. C. FIRO : A Three-Dimensional Theory of Interpersonal Behavior. New York : Rinehart. 1958. P. 218-219.

89. Skoe E. E., Marcia J. E. A measure of care-based morality and its relation to ego entity, *Merrill-Palmer Quarterly*. 1991. P. 289-304.
90. Stolle R. J. *Presentations of Gender*. Yale University Press. New Haven. 1985.
91. Stoller R. *Sex and Gender : On the Development of Masculinity and Femininity*. New York. 1968.
92. Tesch S., Cameron K. A. Openness to experience and development of adult identity. *Journal of Personality*. 1987. P. 615-630.
93. Titchener E. B. *A text book of psychology*. 1910. P. 474-505.
94. Verny T. R., Kelly J. D. *The Secret Life of the Unborn Child*. 1981. 253 p.
95. Willemsen E. W., Waterman K. K. Ego identity status and family environment : A correlational study. *Psychological Reports*. 1991. P. 1203-1212.

ДОДАТКИ

Додаток А

	Фемінні				Точне знач. [2*(1-сторон. знач.)]	Маскулінні				
	U Манна-Уїлкок Уїтні	W Уилкок сона	Z	Асимп. знач. (двостороння)		U Манна-Уїтні	W Уилкок сона	Z	Асимп. знач. (двостороння)	Точне знач. [2*(1-сторон. знач.)]
Авторитетний	71,5	99,5	-0,443	0,658	,666b	39,5	270,5	-1,827	0,068	,071b
Егоїстичний	51	79	-1,453	0,146	,158b	66,5	297,5	-0,377	0,706	,717b
Агресивний	68,5	344,5	-0,594	0,552	,564b	53,5	81,5	-1,068	0,285	,296b
Підозрілий	61,5	89,5	-0,943	0,346	,360b	59,5	87,5	-0,746	0,456	,466b
Підпорядкований	70,5	98,5	-0,493	0,622	,631b	42	70	-1,689	0,091	,101b
Залежний	57	333	-1,162	0,245	,266b	61,5	89,5	-0,644	0,52	,533b
Доброзичливий	49,5	325,5	-1,53	0,126	,131b	69	97	-0,243	0,808	,836b
Альтруїстичний	79	355	-0,074	0,941	,962b	55	286	-0,99	0,322	,348b
Домінування	65,5	93,5	-0,736	0,462	,471b	29,5	260,5	-2,336	0,019	,017b
Дружелюбність	54	330	-1,3	0,194	,207b	55,5	286,5	-0,955	0,339	,348b
Суперництво	66	342	-0,718	0,473	,501b	64,5	92,5	-0,487	0,626	,640b
Співпраця	79,5	107,5	-0,05	0,96	,962b	46	74	-1,498	0,134	,155b
Компроміс	54	82	-1,323	0,186	,207b	64,5	295,5	-0,495	0,621	,640b
Уникнення	65	341	-0,782	0,434	,471b	57,5	288,5	-0,875	0,382	,405b
Пристосування	65,5	93,5	-0,747	0,455	,471b	48	279	-1,369	0,171	,189b
Залежність	24,5	52,5	-2,794	0,005	,004b	53	284	-1,113	0,266	,296b
Незалежність	46,5	322,5	-1,691	0,091	,096b	50	281	-1,293	0,196	,228b
Товариськість	50,5	326,5	-1,553	0,12	,144b	34,5	265,5	-2,112	0,035	,036b
Нетовариськість	56,5	84,5	-1,248	0,212	,245b	62,5	90,5	-0,594	0,553	,568b
Прийняттяборотьби	32	308	-2,402	0,016	,016b	58,5	86,5	-0,816	0,414	,435b
Уникненняборотьби	30,5	58,5	-2,472	0,013	,012b	49	77	-1,33	0,183	,208b
а Групу юча змінна: Фемінні				а Групу юча змінна: Маскулінні						
b Не скориговано наявність зв'язків.				b Не скориговано наявність зв'язків.						

Додаток Б

№ досліджуваного	«Опитувальник інтерперсонального діагнозу» (Т. Лірі)									
	Авторитарний	Егоїстичний	Агресивний	Підозрілий	Підпорядкований	Залежний	Доброзичливий	Альтруїстичний	Домінування	Дружелюбність
1.	1	2	11	14	14	6	4	6	-21,4	-9,8
2.	6	6	5	6	7	6	10	8	0,4	6,4
3.	8	9	8	8	7	8	8	8	1,7	-0,7
4.	6	11	12	13	8	5	3	6	-2,7	-18,1
5.	8	6	11	10	6	4	5	5	-0,1	-10,9
6.	4	4	6	3	7	7	7	7	-2,3	5,9
7.	15	7	9	8	7	8	8	13	10,8	3,2
8.	9	3	5	9	13	12	15	16	-5,4	21,2
9.	2	4	5	7	12	8	10	15	-7,2	13,4
10.	8	6	12	5	4	5	7	7	6,1	-4,3
11.	10	6	5	3	2	7	9	9	11,5	8,9
12.	4	4	5	7	10	6	9	13	-3,2	9,6
13.	5	8	7	7	4	1	1	0	1	-15,8
14.	7	1	10	9	10	6	8	4	-10	-2
15.	9	6	6	2	5	3	7	10	11,7	4,5
16.	12	11	7	6	5	9	11	10	11,2	5,4
17.	4	3	5	12	12	6	8	8	-12,9	2,3
18.	10	5	7	5	8	7	8	8	2,7	4,5
19.	5	5	5	2	10	9	10	13	-0,1	15,5
20.	11	7	12	12	5	7	2	7	2,5	-13,5
21.	7	12	10	9	6	10	7	11	3,8	-0,1

22.	14	12	10	15	12	11	12	11	-0,1	-1,5
23.	7	5	6	7	8	6	8	15	3,9	8,3
24.	7	8	7	7	6	7	7	6	1	-1,4
25.	10	7	5	8	12	7	9	16	6,4	9,6
26.	9	8	10	6	12	5	7	6	-0,9	-5,1
27.	15	8	8	6	5	8	8	6	10	0
28.	9	8	13	12	10	11	7	5	-8	-8,8
29.	6	7	4	7	7	2	2	9	3,9	-4,1
30.	6	8	9	7	7	6	10	13	4,6	3,8
31.	9	6	8	4	7	8	6	7	2,7	1,5
32.	7	5	10	6	5	4	6	7	3,4	-4
33.	3	3	8	6	6	10	11	8	-6,5	9,3
34.	13	8	7	6	3	5	6	10	14,9	-0,3
35.	7	10	11	12	9	4	6	6	-2	-13,5
36.	5	5	12	11	7	7	6	9	-4,8	-6
37.	7	5	11	4	3	4	6	6	6,1	-4,3
38.	10	13	13	15	11	14	9	10	-5,2	-6,8
39.	1	5	10	3	12	11	11	13	-8,2	12,2
40.	9	12	13	11	10	13	13	11	-1,7	0,7
41.	7	6	8	4	9	7	8	9	0,8	4,2
42.	13	10	11	11	2	3	4	3	10,3	-17,5
43.	6	9	6	10	12	9	4	8	-7,4	-3,4
44.	9	12	10	7	5	4	1	1	5,4	-18,5
45.	10	1	8	8	11	8	13	10	-4,5	11,3
46.	6	0	2	6	8	10	10	12	-4,8	19,2
47.	6	5	7	9	9	11	7	7	-8,6	2,8
48.	10	7	8	5	4	7	7	9	8,7	1,8
49.	3	5	12	14	14	7	3	4	-19,4	-14,6
50.	14	6	8	5	2	6	8	6	12,7	-3,5

51.	4	4	7	7	7	9	10	9	-5,1	7,9
52.	9	6	6	4	7	6	6	8	4,8	2,8
53.	5	4	6	7	9	3	8	7	-0,3	1,3
54.	12	10	9	10	8	10	10	8	2,6	-0,4
55.	5	4	7	13	14	13	11	11	-16,7	8,9
56.	8	10	11	10	9	11	12	10	-1,7	1,7
57.	12	9	10	10	1	2	3	2	10,3	-17,5
58.	7	7	13	5	4	5	6	5	4,4	-8,4
59.	16	13	13	11	8	12	12	13	10,1	-0,3
60.	7	6	6	6	6	9	8	11	2,4	7,6

Додаток В

№ досліджуваного	«Стиль поведінки в конфлікті» (К. Томаса)					«Q-сортування» (В. Стефансона)					
	Суперництво	Співпраця	Компроміс	Уникнення	Прийняття	Залежність	Незалежність	Товариськість	Нетовариськість	Прийняття «боротьби»	Уникнення «боротьби»
1.	2	5	9	7	6	6	2	6	5	1	10
2.	1	5	7	6	10	5	1	5	2	2	7
3.	6	7	5	4	7	7	5	6	6	3	5
4.	6	4	8	7	4	2	1	4	5	1	7
5.	3	3	8	7	8	8	4	6	6	3	5
6.	3	5	9	6	6	6	2	6	1	2	7
7.	6	2	11	3	7	10	6	7	3	4	3
8.	4	8	7	3	8	8	7	7	6	4	4
9.	1	7	6	5	10	2	1	8	5	1	9
10.	7	4	9	7	2	5	2	6	4	4	6
11.	5	5	7	7	6	6	4	8	4	3	6
12.	1	5	10	7	6	9	5	6	6	2	9
13.	0	5	7	8	9	2	1	2	6	1	7
14.	11	4	8	4	3	4	5	7	3	8	1
15.	6	3	7	7	7	5	4	7	4	2	6
16.	12	4	5	7	1	4	7	7	4	8	1
17.	1	5	10	6	7	8	7	5	2	3	8
18.	5	4	6	7	6	5	4	8	3	4	7
19.	4	5	6	7	8	7	5	8	4	4	6

20.	6	3	6	4	5	7	5	6	5	3	4
21.	7	5	5	6	4	5	6	7	4	4	5
22.	6	8	5	5	6	4	3	6	5	3	5
23.	3	4	5	6	5	4	6	6	5	4	7
24.	5	6	4	3	6	6	4	5	6	4	2
25.	5	7	6	5	7	7	5	6	4	5	7
26.	3	5	7	8	2	5	6	4	6	7	3
27.	11	4	8	2	5	7	8	6	7	6	7
28.	11	4	8	5	4	4	5	6	3	8	2
29.	5	3	4	6	5	6	3	5	6	7	6
30.	4	7	8	8	6	7	6	6	5	7	5
31.	6	4	7	7	8	4	6	7	5	5	6
32.	6	5	8	6	3	5	4	5	3	3	5
33.	1	8	6	8	7	3	7	7	5	3	6
34.	6	6	6	5	5	7	6	7	5	3	8
35.	5	5	7	8	5	3	2	6	5	2	6
36.	2	5	4	7	3	2	3	3	6	2	7
37.	6	3	8	6	1	4	1	5	3	5	4
38.	5	4	7	6	4	2	4	3	5	5	2
39.	7	7	7	4	8	5	6	4	8	5	4
40.	3	7	8	6	5	6	4	7	2	3	8
41.	1	6	8	6	7	5	4	7	3	3	6
42.	8	4	7	7	2	5	3	6	3	4	7
43.	1	5	7	8	7	1	2	2	6	1	7
44.	6	2	4	6	2	5	7	3	6	2	9
45.	4	8	5	6	7	4	5	7	2	6	3
46.	3	6	7	5	9	3	4	9	2	3	8
47.	3	5	7	8	6	8	3	7	5	6	4
48.	4	5	7	8	6	5	4	8	4	4	6

49.	1	5	10	6	5	7	2	6	5	1	9
50.	9	7	5	3	6	7	6	6	5	6	4
51.	2	7	5	7	6	6	4	6	5	5	3
52.	6	6	4	5	7	7	3	8	4	5	8
53.	1	5	8	5	9	5	2	5	2	2	7
54.	5	8	6	3	6	6	4	7	5	5	6
55.	11	8	9	6	5	8	3	7	5	2	7
56.	3	6	7	5	4	5	3	6	1	2	7
57.	7	3	6	6	2	4	3	3	5	4	6
58.	7	5	8	6	3	6	3	4	5	4	7
59.	10	6	7	7	2	4	8	6	3	8	1
60.	5	4	7	6	7	6	3	7	0	2	2

Додаток Г

№ досліджуваного	Стать	«Маскулінність-Фемінність» (С. Бем)	
		Основний індекс	Гендер
1.	Жінка	0,5805	Андрогінність
2.	Жінка	0,8127	Андрогінність
3.	Чоловік	-0,1161	Андрогінність
4.	Чоловік	-0,8127	Андрогінність
5.	Жінка	-0,2322	Андрогінність
6.	Чоловік	0,2322	Андрогінність
7.	Жінка	-0,1161	Андрогінність
8.	Жінка	0,5805	Андрогінність
9.	Жінка	1,7415	Фемінінність
10.	Чоловік	-0,3483	Андрогінність
11.	Жінка	-0,3483	Андрогінність
12.	Жінка	0,9288	Андрогінність
13.	Чоловік	0	Андрогінність
14.	Чоловік	0,2322	Андрогінність
15.	Жінка	-0,6966	Андрогінність
16.	Чоловік	0,1161	Андрогінність
17.	Жінка	1,2771	Фемінінність
18.	Чоловік	-0,4644	Андрогінність
19.	Чоловік	-0,8127	Андрогінність
20.	Жінка	0,1161	Андрогінність
21.	Жінка	-0,1161	Андрогінність
22.	Жінка	0,8127	Андрогінність
23.	Чоловік	0,1161	Андрогінність

24.	Чоловік	-0,1161	Андрогінність
25.	Жінка	0,4644	Андрогінність
26.	Жінка	0,4644	Андрогінність
27.	Чоловік	-0,8127	Андрогінність
28.	Чоловік	0,2322	Андрогінність
29.	Жінка	0,6966	Андрогінність
30.	Чоловік	-0,3483	Андрогінність
31.	Чоловік	-0,5805	Андрогінність
32.	Чоловік	-0,3483	Андрогінність
33.	Чоловік	0,1161	Андрогінність
34.	Жінка	0,8127	Андрогінність
35.	Чоловік	-0,8127	Андрогінність
36.	Чоловік	-0,5805	Андрогінність
37.	Чоловік	-0,3483	Андрогінність
38.	Чоловік	-0,1161	Андрогінність
39.	Чоловік	-1,0449	Маскулінність
40.	Чоловік	-0,2322	Андрогінність
41.	Жінка	-0,2322	Андрогінність
42.	Жінка	0,2322	Андрогінність
43.	Чоловік	0	Андрогінність
44.	Жінка	0,6966	Андрогінність
45.	Чоловік	0,3483	Андрогінність
46.	Чоловік	-0,4644	Андрогінність
47.	Жінка	0,2322	Андрогінність
48.	Жінка	-0,3483	Андрогінність
49.	Жінка	0,5805	Андрогінність
50.	Жінка	0,5805	Андрогінність
51.	Чоловік	0,1161	Андрогінність

52.	Чоловік	-0,4644	Андрогінність
53.	Жінка	0,8127	Андрогінність
54.	Жінка	0,4644	Андрогінність
55.	Жінка	0,3483	Андрогінність
56.	Чоловік	-0,2322	Андрогінність
57.	Жінка	0,2322	Андрогінність
58.	Чоловік	-0,2322	Андрогінність
59.	Жінка	0,9288	Андрогінність
60.	Жінка	1,0449	Фемінінність